د پوهنې وزارت

مدني زده کړې

يوولسم ټولګی

مدني زده کړې - يوولسم ټولګی

۱۳۹۸ هـ. ش.

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د تورې
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجر دي
براهوي دي، قزلباش دي
دا هیواد به تل ځلیږي
په سینه کې د آسیا به
نوم د حق مو دی رهبر

دا عزت د هر افغان دی
هر بچی یې قهرمان دی
د بلوڅو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ایماق، هم پشه یان
لکه لمر پر شنه آسمان
لکه زړه وي جاویدان
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهنې وزارت

مدني زده کړې

يوولسم ټولگی

۱۳۹۸

هـ.ش. کال

د کتاب ځانګړتیاوې

مضمون: مدني زده کړې

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د مدني زده کړو د دیپارتمنت د درسي کتابونو مؤلفین

اډیټ کوونکي: د پښتو ژبې د ایډیټ د څانګې علمي غړي

ټولګی: یوولسم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکی: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تألیف لوی ریاست

خپروونکی: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوي ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

د چاپ ځای: کابل

چاپخونه:

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وېش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې وزارت سره محفوظ دی. په بازار کې يې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړوونکو سره قانوني چلندکېږي.

د پوهنې د وزیر پیغام

اقرأ باسم ربک

د لوی او بښونکي خدای ﷻ شکر په ځای کوو، چې موږ ته یې ژوند رابښلی، او د لوست او لیک له نعمت څخه یې برخمن کړي یو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفی ﷺ چې الهي لومړنی پیغام ورته (لوستل) و، درود وایو.

څرنګه چې ټولو ته ښکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمریز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د ګران هېواد ښوونیز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. ښوونکی، زده‌کوونکی، کتاب، ښوونځی، اداره او د والدینو شوراګانې د هېواد د پوهنیز نظام شپږګوني بنسټیز عناصر بلل کیږي، چې د هېواد د ښوونې او روزنې په پراختیا او پرمختیا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هېواد په ښوونیز نظام کې د ودې او پراختیا په لور بنسټیزو بدلونونو ته ژمن دی.

له همدې امله د ښوونیز نصاب اصلاح او پراختیا، د پوهنې وزارت له مهمو لومړیتوبونو څخه دي. همدارنګه په ښوونځیو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي ښوونیزو تأسیساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کیفیت او توزیع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې ځای لري. موږ په دې باور یو، چې د باکیفیته درسي کتابونو له شتون پرته، د ښوونې او روزنې اساسي اهدافو ته رسېدلی نشو.

پورتنیو موخو ته د رسېدو او د اغېزناک ښوونیز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توګه، د هېواد له ټولو زړه سواندو ښوونکو، استادانو او مسلکي مدیرانو څخه په درناوي هیله کوم، چې د هېواد بچیانو ته دې د درسي کتابونو په تدریس، او د محتوا په لېږدولو کې، هیڅ ډول هڅه او هاند ونه سپموي، او د یوه فعال او په دیني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زیار او کوښښ وکړي. هره ورځ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤولیت په درک سره، په دې نیت لوست پیل کړي، چې د نن ورځې ګران زده‌کوونکي به سبا د یوه پرمختللي افغانستان معماران، او د ټولنې متمدن او ګټور اوسېدونکي وي.

همدا راز له خوږو زده کوونکو څخه، چې د هېواد ارزښتناکه پانګه ده، غوښتنه لرم، څو له هر فرصت څخه ګټه پورته کړي، او د زده کړې په پروسه کې د ځیرکو او فعالو ګډونوالو په توګه، او ښوونکو ته په درناوي سره، له تدریس څخه ښه او اغېزناکه استفاده وکړي.

په پای کې د ښوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د ښوونیز نصاب له مسلکي همکارانو څخه، چې د دې کتاب په لیکلو او چمتو کولو کې یې نه ستړې کېدونکې هلې ځلې کړې دي، مننه کوم، او د لوی خدای ﷻ له دربار څخه دوی ته په دې سپیڅلې او انسان جوړوونکې هڅې کې بریا غواړم.

د معیاري او پرمختللي ښوونیز نظام او د داسې ودان افغانستان په هیله چې وګړي یې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزیر

دکتور محمد میرویس بلخي

فهرست

مدني زده کړې

لومړی څپرکی: ټولنيز کيدل ۱

د څپرکي مو خې ۲

ټولنيزکېدل څه ته وايي؟ ۳

د ټولنيز کيدلو لاملونه (۱) ۷

د ټولنيزکېدو لاملونه (۲) ۱۱

د ژوند پړاوونه ۱۵

د لومړي څپرکي لنډيز ۲۰

دويم څپرکی: ټولنيز نظم ۲۱

د څپرکي موخې ۲۲

ټولنيز نظم څه شی دی؟ ۲۳

د ټولنيز نظم لاملونه(۱) ۲۷

د ټولنيز نظم لاملونه(۲) ۳۱

ټولنيزې سرغړونې(۱) ۳۵

ټولنيزې سرغړ ونې (۲) ۳۹

د دويم څپرکي لنډيز ۴۲

دريم څپرکی ۴۳

د څپرکي موخې ۴۴

ټولنيز بدلونونه څه شی دي؟ ۴۵

د ټولنیزو بدلونونو لاملونه (۱) ۴۹

د ټولنیزو بدلونونو لاملونه(۲) ۵۳

د درېیم څپرکي لنډیز ۵۶

څلورم څپرکي: ټولنیزې نابرابرۍ ۵۷

د څپرکي موخې ۵۸

ټولنیزې نابرابرۍ څه شی دي؟ ۵۹

طبقاتي نابرابري ۶۲

جنسي نابرابري ۶۷

د څلورم څپرکي لنډیز ۷۰

پنځم څپرکی: زموږ ټولنیزې ستون ۷۱

د څپرکي موخې ۷۲

زموږ ټولنیز مشکلات:بې سوادي ۷۳

زموږ ټولنیزې ستونزې: نېستي او غریبي ۷۷

زموږ ټولنیزې ستونزې:(استوګنځی) ۸۱

زموږ ټولنیزې ستونزې: روغتیا ۸۵

زموږ ټولنیزې ستونزې: د نشه یي توکو قاچاق ۸۹

زموږ ټولنیزې ستونزې،نا امني او تر هګري ۹۳

زموږ ټولنیزې ستونزې: نا چاودي توکي ۹۷

د پنځم څپرکي لنډیز ۹۹

لومړی څپرکی

ټولنیز کېدل

په دې څپرکي کې به لاندې موضوعات زده کړو:

- ټولنیز کېدل څه ته وايي؟
- د ټولنیزکېدو لاملونه (۱)
- د ټولنیزکېدو لاملونه (۲)
- د ژوند پړاوونه

د ښوونکي لارښود

گرانو زده کوونکو د دې ښوونې تر لوستلو وروسته به:

- د ټولنیزکېدو په معنا او ارزښت وپوهېږئ،
- د ټولنیزو اړیکو په ټینگولو کې به ډېره تجربه او مهارت تر لاسه کړئ،
- د ټولنیزو ارزښتونو منلو ته به لیوالتیا وښیئ،
- د ټولنیزکېدو لاملونه او پرخلکو باندې د هغو د اغېزې د څرنگوالي په اړه به وپوهېږئ،
- د انسا ن د ژوند له پړاوونو او د هغو له ضروري ارزښتونو سره به علاقمندي تر لاسه کړئ.

ټولنيزکېدل څه ته وايي؟

خبرې پرې وکړئ

پوهېږئ چې خلك په بېلابېلو ټولنوكې ډول ډول آداب، رواجونه او سلوك لري.

د مثال په ډول: د سلام اچولو او روغبړ كولو لپاره، د نړۍ د وګړو ترمنځ ډول ډول طريقې موجودې دي. دغه ټكي ته په پام سره:

١- آيا تاسو هغه خلك پېژنئ چې د سلام او روغبړ كولو پر مهال له بېلابېلو كلماتو او سلوك څخه استفاده كوي؟

٢- ستاسو په اند هغوی ولې ستاسو په شان رفتار نه كوي؟

٣- آيا پوهېږئ چې په مختلفو ټولنو كې څه توپير موجود دی؟

كه چېرې له خپل كلي او يا ښار څخه مو نورو ښارونو او يا هېوادونو ته مسافرت كړی وي، هرو مرو به مو ليدلي وي چې خلك په بېلابېلو ښارونو او هېوادونو كې:

- په ډول ډول ژبو خبرې كوي،
- بېلابېلې او ډول ډول جامې اغوندي،
- ډول ډول خواړه خوري،
- په يو ډول مو قعيت كې ډول ډول سلوك او رفتارونه له ځانه ښكاره كوي.

د دغو توپيرونو په ليدلو سره، د انسان په فكر كې دا پوښتنه پيداكېږي چې خلك ولې په بېلابېلو ټولنو كې په بېلابېلو ډولونو سلوك او رفتارونه كوي؟

د پورته پوښتنې په ځواب كې بايد ووېل شي چې هره ټولنه ځانته ځانګړی فرهنګ لري او په فرهنګ كې د وګړو د رفتار لپاره بېلابېلې تګلارې په ګوته شوي دي چې د ټولنې غړي د هغو

پربنسټ عمل کوي.

دغه ټولنيز سلوک او رفتار په ټولنو کې څه ناڅه توپير لري. له دې امله خلک په بېلابېلو هېوادونو کې د مختلفو آدابو، رواجونو او ډول ډول سلوکونو په لرلو سره ليدل کېږي. ټول ټولنيز ځايونه او سيمې، لکه: کورنۍ، ښوونځی، کوڅه، اداره او همداسې نور د ځانګړو قواعدو درلودونکي وي. د بيلګې په توګه: د ټولګي د ننه قواعد په پام کې ونيسو:

۱- آرامه او غلي واوسو.

۲- پر خپلو ځايونوکينو.

۳- د ښوونکي خبروته غوږ کېږدو.

٤- خپلو ټولګيو الوته مزاحمت ونه کړو.

٥- د ښوونکي د خبرو ضروري ټکي له ځان سره وليکو. دغه ټول د زده کوونکو د سلوک او رفتار يوڅو ضروري بيلګې دي چې په ټولګي کې يې بايد په پام کې ونيسو او له هغو سره سم عمل وکړو.

له ښوونکي څخه هم هيله کېږي چې له ځانګړو کړنو او اصولو څخه پيروي وکړي چې وکولای شي خپله دنده او رول د ښوونکي په توګه ترسره کړي. د مثا ل په توګه: له ښوونکي څخه هيله کېږي چې:

۱-منظمې او پاکې جامې واغوندي.

۲-پر زده کوونکو مهربان واوسي او له هغوی سره په مهربانۍ چلند وکړي.

۳- د لوست د ورکړې لپاره په سمه توګه تياری ونيسي.

٤- لوست په سمه توګه تشريح کړي.

٥- د ښوونې له ښو او اغېزمنو لارو څخه دې ګټه واخلي.

٦- له زده کوونکو سره په اړيکو کې دې د هغوی ترمنځ توپير نه کوي.

۷- د ټولګي نظم دې ټينګ کړي.

ټولنيزکېدل د ژوند په لومړي پړاوکې

په کو چنيوالي کې له ډېرو ټولنيزو ارزښتونو سره پېژند ګلوي نه لرو او په ورو، ورو چې لوېږو له هغوسره ډېره پيژند ګلوي ترلاسه کوو او په بېلابېلو ځايونو کې په داسې ډول چلند کوو چې نورېې له موږ څخه توقع لري. دغه چلند او اصولو ته ټولنپوهان **ټولنيز قواعد** وايي. موږ له کوچنيوالي څخه په

ناڅاپي توګه د ټولنيزو قواعدو په زده کولو پيل کوو او له دې لارې څخه ټولنيز کېږو. **ټولنيزکېدل** په يوځل او په لنډ وخت کې نه تر سره کېږي، بلکې د پيدايښت له وخته پيل کېږي که څه هم د ژوند په لومړنيو کلونو کې د ژوند کولو، د ځان او چاپېريال د پاک ساتلو آداب، ټولنيز قواعد او ارزښتونه او همداسې نور ډېر موضوعات زده کوو. خو ورو ورو چې لويېږو، زموږ د ژوند شرايط توپير کوي او موږ بايد زده کړو چې په نوي سني پړاو او کاري شرايطو کې څرنګه رفتار وکړو. د مثال په ډول: کله چې د ځوانۍ لومړنيو پړاوونوته رسېږو، له موږ څخه هيله کېږي چې يو لړ چارې تر سره کړو چې ترهغه مو پخوا نه ترسره کولې او يا يو لړ چارې مو چې پخوا تر سره کولې، نور هغه له دې وروسته تر سره نه کړو. يا هغه وخت چې تازه د زده کړې له بهير نه وزګارېږو (فارغ التحصيل کېږو) او په کومه اداره يا کارخانې کې چې په کار بوخت کېږو، بايد زده کړو چې په هغه نوي چاپېريال کې څرنګه رفتار او عمل وکړو.

د ژوند په اړه معلومات

هغه مهمې چارې چې د ټولنيز کېدو په بهير کې زده کوو، کولای شو لاندې ټکو ته ګوته ونيسو:

ټولنيز قواعد او ارزښتونه

د ټولنې غړي د ټولنيزکېدو له لارې د خپلې ټولنې له قواعدو او ارزښتونو سره پېژندګلوي تر لاسه کوي. پوهېږو چې ټولنيز قواعد او ارزښتونه په بېلابېلو ټولنو کې څه ناڅه توپيرلري او د ټولنې غړي بايد زده کړي چې په خپله ټولنه کې کومې چارې په کوم ډول ترسره کړي او کومې چارې بايد ترسره نه کړي.

کاري وړتياوې

ټولنيز ژوند د ځانګړو وړتياوو غوښتونکی دی.خو دغه وړتياوې چې يوه برخه يې ساده او نورې برخې يې پېچلې دي، بايد زده شي چې له زده کړې پرته د هغو په تر سره کولو به ونه توا نېږو. موږ هغه ټولې د ژوند په بهير کې زده کوو.

له نورو سره د اړيکو د ټينګولو څرنګوالی

له نورو سره د اړيکو ټينګول د ټولنيز ژوند يوه اړتيا ده. له نورو سره د اړيکو په ټينګولو کې برياليتوب زموږ د ټولنيز ژوند د برياليتوب لامل ګرځي. د بېلګې په ډول: په ټولنيز ژوند کې لازمه

ده چې له خپلو دوستانو سره په مهربانۍ رفتار ولرو او له پردیو سره په عادي ډول اړیکې ولرو. کله چې څوک زموږ لپاره کوم کار ترسره کوي باید له هغه څخه مننه او قدر داني وکړو او که چېرې زموږ حق ضایع کوي باید د هغه په وړاندې د مخالفت او ناخوښۍ اظهار وکړو.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- په مختلفو ټولنو کې وګړي له یوبل څخه په کومو مسایلو کې توپیر لري؟

۲-ولې خلك په بېلابېلو هېوادونو کې ډول ډول دودونه لري؟

۳- په ټولګي کې د ښوونکي د رفتار بېلګې کومې دي؟ بیان یې کړئ.

٤- موږ د ټولنې قواعد، رفتارونه او ارزښتونه څرنګه زده کوو؟

٥- موږ د ټولنیزکېدو له لارې کوم څېزونه زده کوو؟

٦- له نورو سره اړیکې درلودل څه اهمیت لري؟

٧- د انسان عاطفي رفتار څه ډول وي؟ یو مثال راوړئ.

کورنۍ دنده

یو دوه کلن ماشوم د یوه نوي پیداشوي ماشوم سره پرتله کړئ او په ګوته کړئ چې:

۱- د دوه کلن ماشوم کوم څېزونه زده دي چې د یو نوي پیداشوي ماشوم زده نه دي.(د مثال په توګه: کولای شئ چې لاندې چارو ته پام وکړئ: خبرې کول، په لاره تلل، لوبې کول، خندیدل، د کورنۍ د غړو پېژندل، او ....)

۲- د خپلو لیدنو پایلې په خپلو کتابچو کې له ځان سره ولیکئ او په راتلونکي ساعت کې یې ټولګي ته له ځان سره راوړئ.

د ټولنیزکېدو لاملونه(۱)

په تېر لوست کې مو ولوستل چې انسان د خپلې ټولنې د قواعدو او ارزښتونو په زده کولو سره ټولنیز ژوند او ټولنیز شخصیت پیدا کوي او په یوه ټولنه کې د ژوند کولو لپاره لازمه پوهه او وړتیا تر لاسه کوي. په دې لوست کې غواړو چې دغه مطلب له لږې څرګندونې سره د ټولنیزکېدو د لاملونو په اړه وڅېړو.

پرتله یې کړئ

کورنۍ او د هم لوبو ډله د انسان د ټولنیزکېدو د لاملونو له ډلې څخه یو لامل ګڼل کېږي، ستاسو په اند:

۱- ماشوم کوم څیزونه د کورنۍ په چاپېریال او کوم څیزونه د خپلو همزولو او هم لوبو په ډله کې زده کوي،

۲- د ټولنیزکېدو له اړخه، کورنۍ ډېر ارزښت لري او که د همزولو او هم لوبو ډله؟ ولې؟

کورنۍ

کورنۍ هغه ډله او هغه چاپېریال دی چې غړي یې د نَسَبي(خپلوۍ) او نسبتي تړاوونو له امله له یو بل سره دوامداره، ټینګې او نژدې اړیکې لري. ماشوم په یوه کورنۍ کې نړۍ ته سترګې غړوي او د کورنۍ غړي لومړني خلک دي چې هغه یې پېژني. ماشوم د خپل ژوند په لومړنیو کلونو کې د ټولنیزو ارزښتونو او اصولو په زده کولو کې ډېر تیاری لري، ځکه چې د پیدایښت په پیل کې هغه د یوې سپینې تختې په څېر له هر ډول خبرتیاوو، معلوماتو او وړتیاوو څخه تش دی او دا کورنۍ ده چې په دغو حساسو کلونو کې ماشوم ته ټولنیزقواعد او ارزښتونه ور زده کوي. د مثال په توګه:

موږ په کورنۍ کې زده کوو چې:

- څرنګه خبرې وکړو؟

- خپل مور، پلار او د کورنۍ مشرانو ته څرنګه درناوی وکړو؟
- د خپل ځان او چاپېريال پاکوالی څرنګه وساتو؟
- د خپلې کورنۍ له غړو سره مينه ولرو؟
- له نورو سره رفتار او ژوند څرنګه وکړو؟
- ښه او بد يوله بل څخه جلا کړو.
- په ديني عقايدو او ارزښتونو باور وکړو.

کورنۍ د آدابو او د ژوند کولو ځينې لارې چارې په قصدي توګه او د يوه پلان او موخې له مخې نوي نسل ته ورښيي، خو د دغو آدابو يوه برخه په ناڅاپي او غير قصدي ډول زده کېږي.

د بيلګې په ډول: د مور او پلار اخلاق کېدای شي چې د يوې اخلاقي نمونې په توګه د هغوی ماشومانوته ولېږدول شي، په داسې حا ل کې چې ښايي دوی ونه غواړي چې د هغوی ماشومان دې د دوی لاره ونيسي(د هغوی د اخلاقو تقليد دې وکړي)، نو په دې توګه که چېرې مور او پلار د ښو اخلاقو او ښو رفتارونو څښتنان وي د هغوی او لادونه به هم د ښو اخلاقو څښتنان شي ا و برعکس که هغوی بد رفتاره او بد خويه وي د هغوی او لادونه به هم د دغو اخلاقو پيروي کوي او هغه به زده کوي، ځکه چې مور او پلار د خپلو او لادونود شخصيت مهمې بېلګې اوښکارندوی دي. د مور او پلار په څنګ کې د کورنۍ نور غړي او د کوچنيانو نژدې خپلوان چې تل له هغوی سره تګ او راتګ لري او يا تل ورسره اړيکې لري د ماشوم په شخصيت نيغ په نيغه اغېزه لري. په ځانګړې توګه مشران ورونه او خويندې، ترونه، د تره زامن، ترورګانې، نيکونه او د هغو په شان نور چې تل يې له کوچني سره سروکاروي د ماشوم د شخصيت په جوړولو کې مستقيمه اغېزه لري.

په هر هېواد کې مذهبي، قومي او طبقاتي کوچني فرهنګونه مو جود دي چې دا کوچني فرهنګونه د کورنۍ له خوا ساتل کېږي او رواج پيدا کوي. نوی نسل د کورنۍ له خوا له ځانګړو کوچنيوفرهنګونو سره تړاو پيدا کوي، له همدې امله کورنۍ د ماشومانو د شخصيت په جوړښت او د هغوی د هيلو او ارزښتونو په ټاکلوکې ارزښتناکه ونډه لري، خو دا بايد په پام کې ولرو چې د کورنۍ، ټولنې او چاپېريال اغېزې پر انسان باندې د هغه د واک د له منځه وړلو يا ليرې کولو په معنا نه دي. په حقيقت کې د کورنۍ

له چاپېریال او نژدې خپلوانو سره اړیکې د ماشوم د شخصیت د جوړښت لومړنی او جوړونکی لامل شمېرل کېږي.
په افغاني ټولنه کې د مور شخصیت د ماشوم د کړو وړو او اخلاقو په توجیه کې د کورنۍ د هر غړي په پرتله ډېر اغېزمن دی.

د هم لوبو او همزولو ډله

ماشومان ورو ورو د کورنۍ له چاپېریال څخه د بهر په لورګام پورته کوي او له خپلو همزولو سره په لوبو او تفریح پیل کوي. ماشومان په لوبوکې ټولنیز رولونه لوبوي او له دې لارې د مهمو ټولنیزو رولونو، لکه: د **مور او پلار، ښوونکي، پولیس،** او داسې نورو سره پېژند ګلوي تر لاسه کوي. ماشومان د دغو رولونو په تر سره کولو سره د مهمو ټولنیزو رولونو سره پېژندګلوي ترلاسه کوي او په راتلونکي کې د دغو رولونو د تر سره کولو لپاره تیارېږي.
سربېره پردې، ماشومان د دغو لوبو له لارې زده کوي چې څرنګه یوله بل سره اړیکې ټینګې کړي، څرنګه مخالفت وکړي، څرنګه هوکړه او موافقه وکړي، څرنګه خپلې ستونزې هواري کړي او څرنګه سوله وکړي. دغه چارې ښایي په ښکاره کې ساده په نظر راشي، خو د ټولنیز ژوند لپاره ډېرې اړینې او مهمې دي. همزولي او هم لوبي د ماشوم پر شخصیت او رفتار باندې ژوره اغېزه کوي. هغوی یو له بل څخه د جامو مډل، ځانګړي اصطلاحات او خاص رفتارونه زده کوي او د خبرواترو له لارې چې له خپلو همزولو سره یې کوي، د خپلو هیلو او غوښتنو کچه په ډاګه کوي.
سر بېره پردې د همزولو ترمنځ داسې خلک هم شته چې د مشرۍ(رهبرۍ) رول ترسره کوي او نور د هغه له شخصیت، رفتار او اخلاقو څخه پیروي کوي. داسې خلک پر خپلو نورو همزولو باندې ډېره اغېزه کوي. دغه ټکي ته په پاملرنې سره هغه ژور او پراخ تأثیرات چې همزولي یې کولای شي پر موږ ولري، باید کوښښ وکړو چې خپل دوستان د پېژند ګلوۍ او دقت له مخې وټاکو او هېڅ کله د بدو دوستانو لار ونه نیسو. د هغوی د ناوړه افکارو او عملونو څخه هېڅکله هم پیروي ونه کړو.
د اسلام ستر پیامبر ﷺ دې ټکي ته پام کړی او په ښکاره ډول یې خپل پیروان دې مهمې موضوع

ته متوجه کړي دي او فرمايي: هر وګړی د خپل دوست پر دين وي او له تاسو نه هر يو بايد پام وکړي چې له چاسره دوستي کوي.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱-- کورنی د ټولنيز کيدو په برخه کې څه اهميت لري؟

۲-- د کورنيو د غړو تر منځ اړيکې څرنګه وي؟ بيان يې کړئ.

۳- انسان د ژوند په کومو پړاوونو کې ډيرو زده کړوته تياری لري؟

٤- مور په کورنی کې کوم څيزونه زده کوو؟

٥- کورنی د ماشومانو د شخصيت په رفتار کې څه رول لري؟

٦- په کورنی کې څوک له ټولو زيات د کوچني په شخصيت اغيزمن دي؟

٧- له مور او پلار نه پرته نور کوم وګړي د ماشوم د شخصيت په جوړښت کې اغيزمن دي؟

٨- مور د خپلو همزولو له لوبو څخه کوم کارونه زده کوو؟

٩- ماشومان له همزولو او هم لوبو سره د اړيکو له امله کوم رولونه زده کوي؟

١٠- د خپلو هم لوبو او ښودوستانو په ټاکلو کې کوم مسؤوليتونه مور ته متوجه دی؟

کورنی دنده

له خپلو دوستانو او د کورنی له غړو سره د کورنی او د همزولو او هم لوبو په اړه مشوره وکړئ او هغه کارونه چې مور يې د دوی له هريوه نه زده کوو، په يو ليست کې يې وليکئ.

د ټولنیزکېدو لاملونه(۲)

په تېر لوست کې مو د ټولنیزکېدو دوه لاملونه وپېژندل او په دې لوست کې به د ټولنیزکېدو له نورو لاملونو سره پېژند ګلوي تر لاسه کړو.

خبرې اترې وکړئ

ښوونځی او ټولنیزې رسنۍ د ټولنیزکېدو دوه نور لاملونه دي.

ستاسو په اند:

۱- په ښوونځي کې کوم شیان زده کوو؟

۲- له رسنیو څخه کوم څيزونه زده کوو؟

۳- د ټولنیز کېدلو د لاملونو له ډلې څخه یې کوم یو ښه دی؟ ولې؟

ښوونځی

په معاصرو بېلابېلو ټولنو کې نژدې ټول ماشومان د اوه کلنۍ په عمر ښوونځي ته لېږدل کېږي. نن ورځ داسې علوم، تخصص او زده کړې اړینې دي چې کورنۍ نه شي کولای هغه خپلو ماشومانوته ور زده کړي، نوله همدې امله ښوونځي دغه وظیفه پر غاړه اخیستې ده. ښوونځی ماشومانوته د لوستلو، لیکلو او شمېرلو وړتیاوې او مهارتونه ور زده کوي.

همدارنګه ماشومان په ښوونځي کې د ټولنیز ژوند له اړینو چارو او برخو، دیني چارو، تاریخ، جغرافیه، کیمیا، فزیک، ریاضي او عقایدو سره پېژند ګلوي تر لاسه کوي او هغه زده کوي. ښوونځی هغه لومړنی رسمي چاپېریال دی چې ماشوم له هغه سره مخامخ کېږي. ماشوم په ښوونځي کې د رسمي رولونو او دندو سره تړاو نیسي.

د خلکو تعاملات اوچلند یو له بل سره په ښوونځي کې عاطفي نه دي، بلکې اړیکې او چلندونه په دې چاپېریال کې رسمي او غیر عاطفي وي. له هغو موضاعاتو او چارو سربېره چې په رسمي توګه په

ښوونځي کې زده کوونکو ته ورښودل کېږي، ډېرې خبرې، موضوعات او اصول شته چې زده کوونکو ته په نا خبره او ناڅاپي ډول ورښودل کېږي.

د بېلګې په توګه:

تاسې د ښوونځي د ورځني پروګرام ترڅنګ زده کوئ چې:

١- نظم مراعات کړئ.

٢- پاکوالی په پام کې ولرئ.

٣- نوبت په پام کې ونیسئ.

٤- د ښوونځي د چارواکو د اوامرو پیروي وکړئ.

٥- په زده کړه، لوستلو او نورو ټولو ښوکارونو کې له نورو سره سیالي وکړئ.

٦- د بریالیتوب د لاسته راوړلو لپاره کوښښ وکړئ.

د ښوونځي ترڅنګ جومات هم د زده کوونکو د ټولنیزې ورتیا په لوړولو کې ډېر مهم او رغوونکی رول لري. ماشومان په جومات کې د تعلیم له لارې دا زده کوي چې له استاد، مشرانو او مقدسو ځایونو په وړاندې باید په ځانګړې ډول برخورد وشي او دیني مظاهرو او شعایرو ته د ژوند د نورو مظاهرو په پرتله ډېر درناوی وکړي. په ماشومانو کې په بنسټیزه توګه ایماني تمایلات او مینه په جومات کې د تعلیم کولو له پړاو څخه پیل کېږي. همدارنګه د جماعت په لمانځه کې ګډون هم په هغوی کې ایماني جذبې لا بډایې کوي. د کوچني اړیکې له هغو کسانو سره چې جومات ته د عبادت کولو لپاره تګ راتګ کوي، پیاوړې کېږي.

له جومات نه وروسته د ژوند چاپېریال او ماحول هم د ماشوم په ژوند ډېره اغېزه کوي، ټولنیز مراسم او هغه عمومي پروګرامونه چې د هغه له امله د ښار او کلي ځینې خلک را ټولېږي هم د ماشوم پر شخصیت مثبت اغېزه کوي.

ټولنیزې رسنۍ

په تېرو وختوکې به خلکو خپل د اړتیا وړ معلومات زیاتره د شخصي اړیکو له لارې او یا د نورو خلکو په واسطه تر لاسه کول، خو نن ورځ ټولنیزې رسنۍ معلومات په ډېره چټکتیا سره ډېرو خلکو ته رسوي.

د ټولنيزو رسنيو وسايل په لاندې ډول دي: راديو، تلويزيون، انټرنيت، ورځپاڼه او مجله. موږ او ډېر نورکسان خپل زياتره وخت د ورځپاڼو يا مجلو په لوستلو، راديو ته په غوږ نيولو، د تلويزيون په ليدلو يا سينماته په ورتګ تېروو. په ځانګړې توګه په ښارونو او هغوکلوکې چې د برېښنا انرژۍ شتون لري او تلويزيوني شبکې او چېنلونه فعاليت ولري، ماشومان له نورو څخه خپل ډېر وخت د تلويزيون په لېدلو تېروي. ټولنيزې رسنۍ نژدې د هرشي په اړه خپلو اوريدونکو او ليدونکوته معلومات ورکوي. د مثال په توګه: د نړۍ له ګوټ ګوټ څخه د ورځنيو پېښو خبر ورکوي، د هوا او موسم حالات څرګندوي او علمي تکنالوژۍ د پرمختګونو په اړه معلومات او خبرونه خپروي، تاريخي پېښې تشريح او بيانوي، د نړۍ د بېلابېلو وګړو د ژوند، فرهنګ او د ژوند د لارو چارو په اړه خبرې اترې او خبرونه خپروي، د نړۍ د ملتونو عقايد، ارزښتونه او رواجونه تشريح کوي او د هغو پټ اړخونه څرګندوي.

د معلوماتو او خبرونو د پراخې کچې او اندازې په نظرکې نيولو سره چې د رسنيو لخوا خپرېږي او همدارنګه هغې پراخې ګټې ته په پام سره چې له رسنيو څخه اخېستل کېږي، کولای شو دا اټکل وکړو چې رسنۍ د خلکو پر فکر، احساس، عقايدو او دودونو څومره ژور او پراخه اغېزه کولای شي.

بايد په پام کې ولرو چې ټولنيزې رسنۍ کېدای شي مثبته يا منفي اغېزه ولري.د بېلګې په توګه: که چيرې په دقيقه او کره توګه وکارول شي کولای شي چې د ارزښتونو، قواعدو او ځايي عقايدو او رواجونو د ځواکمن کېدو لامل شي او ملي يووالی او هويت ځواکمن کړي. خو له هغه پرته همدغه وسايل کولای شي چې د مذهبي او فرهنګي ارزښتونو او رواجونو د وېجاړۍ لامل وګرځي او ملي يووالي او هويت ته زيان ورسوي.

ډله ييزه رسنۍ او د ډله ييزو اړيکو وسايل انسان عقل او شخصيت ته د لوري ورکولو او تشکل وسايل شمېرل کېږي. که چېرته له هغو څخه د يوه هېواد په آبادولو او سالمه لارښوونه کې ګټه واخيستل شي، کولای شي هغه ملت يو حيرانوونکي پرمختګ او تمدن ته ورسوي او که د دښمن په لاس کې ولوېږي، نو له هغه څخه به يوه تباه کوونکې وسيله جوړه شي چې د هېواد اوس او راتلوونکې به له تباهۍ سره مخامخ کړي.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- وروسته له کورنۍ، هم لوبو او دوستانو کوم شی کولای شي چې د انسان په شخصیت اغېزه وکړي؟

۲- ولې کورنۍ خپل اولادونه وروسته له اووه کلني څخه ښوونځي ته استوي؟

۳- ښوونځی ماشومانو ته کومې وړتیاوې ورزده کوي؟

٤- د وګړو کړه وړه په ښوونځي کې باید څرنګه وي؟

٥- په جومات کې ماشومان کوم شیان زده کوي؟

٦- د ژوند چاپېريال ماشومان او تنکي ځوانان څنګه رهبري کوي؟

۷-ټولنیزه رسنۍ څه شی ته وایي؟

کورنۍ دنده

په افغانستان کې په ټولنیزو رسنیو او د هغو په پروګرامونو باندې رڼا واچوئ او د هغو مثبتې او منفي اغېزې په دوو مخونو کې ولیکئ.

د ژوند پړاوونه

فکر وکړئ او ځواب ورکړئ

انسان د عمر له پلوه په ژوند کې څو پړاوونه تېروي . له ټولنيز اړخه، له دغو پړاوونو څخه هر يو د ځانګړو ارزښتونو او اصولو درلودونکی دی چې بايد په پام کې ونيول شي.

دغه واقعيت ته په پام سره لاندې پوښتنوته ځواب ورکړئ:

۱- د عمر پړاوونه کوم دي؟

۲- د هر سني پړاو ارزښتونه او اصول کوم دي؟

ټولنپوهانو د انسان د ژوند لپاره ډېر شمېر پړاوونه بيان کړي دي. دغه پړاوونه په بنسټيزه توګه د ژوند اړوند دي، خو د انسان د ژوند اړوند پړاوونه په عين حال کې ټولنيز هم دي. په ټولنه کې د انسان د ژوند هر پړاو له بل پړاو څخه توپير لري.

ځکه، نو موږ بايد زده کړو چې د ژوند په هر پړاو کې څه ډول رفتار وکړو. د دغو پړاوونو او له هغوی سره جوخت د متناسبو ارزښتونو پېژندل کولای شي له موږ سره د ژوند په پوهېدنه او پېژندنه کې مرسته وکړي. په دغه لوست کې د انسان د ژوند بېلابېل پړاوونه څېړو:

د وړکتوب پړاو

د وړکتوب پړاو ښخوا ډېر لنډ و، له دې امله چې ماشومان ډېر ژر په کروندو او کار ځایونوکې په کارګومارل کېدل او له لويانو سره يې اوږه په اوږه کار کاوه. خو په اوس وخت کې نژدې په ټوله نړۍ کې ماشومان په ډيره هوسانيه کې ژوند کوي او په تفريح او زده کړه بوخت وي.

د وړکتوب يا ماشومتوب دوره د انسان د ناتوانۍ او ناپوهۍ دوره ده. له همدې امله، مور او پلار او د کورنۍ مشران هڅه کوي چې د خپلوکوچنيانو لپاره خوندي او مناسب شرايط چمتو کړي چې د هغوی ماشومان د ټولنيز ژوند له پلوه پرمختګ وکړي. ماشومان په ټيټو عمرونو کې ډېر په تفريح او لوبو بوخت وي او مور او پلار د خپلو ماشومانو لپاره د لوبو ډول ډول وسايل چمتو کوي او هغوی ته خوندي او مناسب شرايط برابروي چې وخت په خوښۍ تېر کړي. نن ورځ د ماشومانو لپاره ځانګړي کتابونه چې په هغو کې ډېر له انځورونو او تصويرونو څخه ګټه اخيستل کېږي او همدارنګه تلويزيوني خپرونې د هغو د بوختيا او د ژوند د لارو چارو د زده کړې لپاره چمتو کېږي.

ماشومان معمولاً له کار، اقتصادي بوختيا او چارو معاف دي او ډېر ټولنيز او د کورنۍ مسؤوليتونه او دندې دوی ته نه سپارل کېږي. ماشومان له شپږ کلنۍ نه وروسته په پټو سترګوتقليد کوي او له هر چانه زيات د مور او پلار، مشرانو وروڼو او خويندو نه اغېزمن کېږي، خو له اووه کلنۍ څخه وروسته د ژوند مسئلې او ورتياوې په دوه طريقو زده کوي:

يوه طريقه له چاپېريال، دوستانو، کورنۍ، رسنيو او داسې نورو څخه په ناخبره توګه اغېزمن کېږي. او دويم دا چې لوست او تلقين زده کوي. اوسني ماشومان تر اتلس کلنۍ پورې د ژوند کوم لوی مسؤوليت نه لري او که چېرته کومه تېروتنه وکړي، نو د لويانو په شان سزا نه ورکول کېږي، خو په اسلامي زده کړو کې د ماشومانو د ودې عمر له اتلس کلنۍ څخه ټيټ ټاکل شوی

دی. په اسلامي فقه کې احتلام ته د هلک او نجلی رسیدل د هغوی د کوچني والی او ځوانۍ ته د رسېدو سرحد بلل کېږي. کله چې هلکان او نجونې احتلام ته رسېږي د ټولنیز او اخلاقو له پلوه هم په هغوکې بدلونونه راځي. له دې بدلونونو څخه یو یې هم د مسؤولیت مننې حس دی.

د ځوانۍ پړاو

ځواني چې له اتلس کلنۍ څخه پیل کېږي، د انسان د ژوند له پړاوونو څخه یو ضروري پړاو ګڼل کېږي. د دغې مودې لومړني کلونه د ډیرو خلکو لپاره د لوړو زده کړو د ترسره کولو موده ده. همدارنګه ډیر ځوانان واده کوي اوکورنۍ جوړوي. د هغو له ضروري پېښو څخه چې کېدای شي د ژوند په دغه پړاو کې پیښ شي، یو هم په یوه دنده بوختیا ده چې ممکن د ژوند تر وروستیو په هغه دنده کې پاتې شي او هغې دندې ته دوام ورکړي. د ژوند دغه پړاو د یوه ځانګړي سبک لرلو ته اړ دی چې په بېلابېلو ټولنوکې توپیرلري. ځوانان په بېلابېلو ټولنو کې د لویانوپه پرتله مختلفې جامې اغوندي او د رفتار اوکړو وړو له اړخه هم ډیر فعال او ځواکمن وي. په ټولیزه توګه، د ځوانانو د ژوند سبک د لویانو په پرتله تر ډېرې کچې توپیر لري. کابو په ټولو ټولنوکې ډېر اړین مسؤولیتونه ځوانانو ته نه سپارل کېږي. له دې امله چې هغوی د ژوند په ځینو برخو کې له اړینې تجربې څخه برخمن نه دي.

د منځنی عمر پړاو

د عمر منځنی موده چې له ۳۰ کلنۍ څخه پیلېږي، د خپلو ځانګړو غوښتنو او اصولو درلودونکې ده. په دغه موده کې خلک د چارو د تر سره کولو لپاره اړینه انرژي لري او هم یې له ژوند څخه یوه ښه تجربه ترلاسه کړې وي. له دې امله کولای شو چی د ژوند دغه پړاو ته د خلکو د عمر د پخوالي پړاو ووایو. له همدې امله ده چې د کورنۍ او ټولنې په سطح اړین مسؤولیتونه معمولاً هغو خلکوته چې د عمر له پلوه په دغه پړاو کې وي، سپارل کېږي.

خلك د منځني عمر له لرونکو څخه هيله لري چې د دغه پړاو خاص ارزښتونه، قواعد او آداب رعايت کړي. له هغوی څخه هيله کېږي چې د جامو په اغوستلو، کړو وړو او ناسته ولاړه کې د ځوانانو په پرتله ځان تکړه اوځواکمن وښيي. ډېر هغه کړه وړه چې د هغو تر سره کول د ځوانانو لپاره د منني وړ او ښه بريښي، امکان لري چې د منځني عمر لرونکو خلکو لپاره د هغو تر سره کول ښه او د منني وړ نه وي. ځوانان چې ورو ورو د منځني عمر پړاو ته نژدې کېږي، د دې پړاو آداب او قواعد زده کوي.

د ډېر عمر (بوډا والي) پړاو

د انسان د ژوند وروستی پړاو د بوډاتو ب پړاو دی. په مذهبي او سنتي ټولنو کې، د بوډاتوب دوره د عزت او احترام پړاو دی. په دغو ټولنو کې د زړوکسانو فزيکي فعاليتونه کمرنگه کېږي، خو د هغوی فکري مشارکت ډېرېږي. د ډېر عمرونو لرونکي خلك د ډېرو تجربو د لرلو له امله پريکړې کوي او يا هم لږ ترلږه له دوی سره سلاکېږي. خو په معاصرو او پرمختللو ټولنو کې د ډېر عمر لرونکو خلکو حالت توپير کوي. کله چې هلته خلك د ژوند دغه پړاو ته ورسېږي، متقاعد کېږي او خپل ځای بايد د ټولنې ځوانانو ته ور پرېږدي، خو د اسلام د سپيڅلي دين له نظره لويان ډېر حقوق لري چې له هغې ډلې څخه د هغوی د مادي او معنوي اړتياوو پوره کولو يادونه وکړو. کورنۍ بايد لويانو ته درناوی وکړي او د هغوی د ژوند اړتياوې لکه، خواړه، پوښاك، او استوګن ځای ورته پوره کړي او تر خپله وسه د هغوی ستونزې حل کړي، که چېرته ناروغ شي، هغوی بايد د علاج لپاره ډاکتر او يا روغتون ته بوځي. که چيرې کوم شي ته اړتيا پيداکړي بايد ورته چمتو شي او ښه سلوك ورسره وشي او د خدای (جل جلاله) د رضا په خاطر هغوی ته د هو ساينې اوآرامه ژوند زمينه مساعده کړي، د هغوی په وړاندې له سپکاوي او بد چلند نه ډډه وشي. که چيرته لويان خپلوان ونه لري دولتونه مکلف دي چې د دوی د اعاشې، اباتې او د ژوند د هوساينې او سو کالۍ د وسايلو پوره کول په غاړه واخلي.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- انسان د ټولنيز ژوند په موده کې کوم پړاونه تېروي؟

۲- د ماشومتوب په پړاوکې د مور او پلار دندې د ماشومانو په وړاندې څه شی دي؟

۳- د ماشومتوب پړاو کومې ځانګړنې لري؟

۴- د ځواني دوره له څو کلنی نه پیل کېږي او دا پړاو ځوانانو ته څه ارزښت لري؟

۵- د منځني سن پړاو کومې ځانګړتیاوې لري؟

۶- ولې د ډېر عمر خاوندان د پريکړې او تصميم نيولو په سر کې ځای لري؟

۷- د اسلامي او غربي نړۍ د بوډاګانو د موقف او موقعيت توپير په څه شي کې دی؟

کورنۍ دنده

د ماشومتوب او ځوانۍ پړاو پرتله کړئ.

د لومړي څپرکي لنډيز

• هره ټولنه خپل ځانګړی فرهنګ لري او په فرهنګ کې داسې اصول او قواعد ځای لري چې د ټولنې غړي د خپلو کړو وړو په ترځ کې په هغو عمل کوي.

• له نورو سره اړیکې در لودل د ټولنيز ژوند یوه اړتیاده. له نورو سره په اړیکو در لودلو کې بریالیتوب، په ټولنيز ژوند کې زموږ د بریالیتوب لامل ګرځي.

• کورنۍ او د هم لوبو ګروپونه د انسان د اجتماعي کېدو له لاملونو څخه شمېرل کیږي.

• کورنۍ هغه ډله ده چې غړي يې د نَسَبي اونسبتي تړاوونو له امله له يو بل سره دوامداره ټینګې او نژدې اړیکې لري.

• ښوونځی او ټولنيزې رسنۍ هم د ټولنيز کېدو دوه نور لاملونه ګڼل کیږي.

•ټولنيزې رسنۍ په لږ وخت کې په ډېره چټکتیا سره اطلاعات رسوي چې دا رسنۍ له راديو، تلويزيون، انټرنيټ،ورځپاڼو، مجلو اونورو څخه عبارت دي.

• د ماشومتوب پړاو، د ځوانۍ پړاو، د منځني عمر پړاو او د زړښت او بوډاتوب پړاو د انسانانو د ژوند بېلابېل پړاوونه دي.

دویم څپرکی

ټولنیز نظم

په دې فصل کې لاندې موضوعات زده کوو:

- ټولنیز نظم څه شی دی؟
- د ټولنیز نظم لاملونه (۱)
- د ټولنیز نظم لاملونه (۲)
- ټولنیزې سرغړونې او د هغو ډولونه (۱)
- ټولنیزې سرغړونې او د هغو ډولونه (۲)

د څپرکي موخې

هیله کېږي چې زده کوونکي د دې څپرکي تر لوستلو وروسته:

- د ټولنیز نظم معنا او ارزښت وپېژني.
- د ټولنیز نظم د لاملونو سره پېژند ګلوي تر لاسه کړي.
- د ټولنیز نظم له رامنځته کولو سره علاقه مند شي.
- ټولنیزې سرغړونې وپېژني.
- د ټولنیزوسرغړونو لاملونه وپېژني.
- له قانون سره علاقمند شي.
- له ټولنیزو جرمونو او سرغړونو څخه کرکه وکړي.

ټولنيز نظم څه شی دی؟

پرتله يې کړئ

لاندې پوښتنې ولولئ او بيا د هغو په اړه خبرې اترې وکړئ:

١- آيا تاسو د شاتو د مچيو او يا د مېږيو خونه ليدلې ده او پوهېږئ چې هغوی څرنګه ژوند کوي؟

٢- د شاتو مچيو او د انسان د ژوند تر منځ توپيرونه او ورته والی په څه کې دی؟

څرنګه چې پوهېږو انساني ټولنه له ډېرو وګړو او ډلو څخه رامنځ ته کېږي، د دغو ډېرو وګړو د شتون، د ګروپونو د ډولونو او په اړيکو کې د اختلاف سره سره ټولنه په دوامداره توګه له يو نظم او سمون څخه برخمنه وي چې موږ کولای شو په هغې کې په هو ساينه ژوند وکړو.

د دغې مسئلې د پوهيدو لپاره يو مثال راوړو: ښايي تاسو د شاتو د مچيو او يا مېږيو خونه ليدلې وي. د شاتو مچۍ او مېږي ټولنيز ژوند لري او ډېر شمېر يې په يوه خونه کې ژوند کوي. ټولنيز ژوند په دې معنا دی چې هريو يې يوه ځانګړې دنده پرغاړه اخيستې او په ښه توګه يې تر سره کوي.کله چې په سل ګونو مچۍ په يو ځای کې سره ژوند کوي، که چېرې د دوی ترمنځ کره نظم او همغږي وجود ونه لري، د هغوی ټولنيز ژوند به ډېر ژر له منځه ولاړ شي او دوام به ونه مومي. هغه څه چې د شاتومچۍ او يا مېږيان د يو بل تر څنګ را ټولوي هغه ځانګړې غريزه ده چې خدای (جَلَّ جَلالُه) د دوی په وجود کې پيداکړې ده. هغوی له دې پرته چې د خپلو مشرانو او لوړو چارواکو له حکمونو څخه

سرغړونه وکړي، خپلې چارې پرمخ بیایي او لامل یې دادی چې دوی په همدا شان پیدا شوي دي او له هغه پرته څه نه شي کولای.

د انسان ژوند څه ناڅه د شاتو د مچیو ژوند ته ورته دی، ځکه انسانان هم ټولنیز ژوند لري، ډېرشمېر خلك په یوه ټولنه کې ژوند کوي، له یوبل سره اړیکې لري او له یوبل سره مرسته کوي. خو د انسان د ژوند او د شاتو مچیو د ژوند تر منځ یو بنسټیز توپیرشته، هغه دادی چې: کوم عامل یا لامل چې انسانان د یوبل ترڅنګ سره راټولوي او د ټولنیز ژوند امکان ورته چمتو کوي، پیدایښي خاصیت نه دی، بلکې ارزښتونه، قواعد، قانون او په ټولنیزه توګه یو فرهنګ دی. د نظم منبه د انسانانو له خوا په ارادې او عقلمندۍ سره منځ ته راځي، خو د شاتو د مچیو نظم غیر ارادي او فطري بڼه لري.

ټولنیز نظم څه شی دی؟

د دې لپاره چې د دغې موضوع په مفهوم په ښه توګه وپوهېږو، ټولنیز نظم په دوو کوچنیو او لویوکچو تر څېړنې لاندې نیسو.

کوچنۍ کچه (سطح)

له ټولنیز نظم څخه په کوچنۍ کچه موخه او منظور دادی چې د ټولنې وګړي په آسانۍ سره د یوبل په کړو وړو پوهېږي او درك کوي یې، له دې امله هغوی کولای شي چې د یوبل له کړو وړو نه وړاند وینه وکړي او په آسانۍ له یوبل سره اړیکې ټینګې کړي، د بیلګې په توګه: کله چې تاسو د یو توکي د پېرېدلو لپاره یو دوکان ته ورځئ، خپله غوښتنه ورته بیانوئ، دکاندار ستاسو په مطلب پوهېږي، که چېرته ستاسو د اړتیا وړ توکي ولري، هغه توکي تاسوته درکوي او په بدل کې یې خپلې پیسې اخلي.

دغه موضوع چې په ښکاره ډېره ساده برېښي، په حقیقت کې ډېره پېچلې او په عین حال کې ډېره ضروري ده. ستاسو اړیکه له دوکاندار سره په دې سبب په ډېره سادګۍ رامنځته شوه چې تاسو دواړو یوه ګډه او مشترکه ژبه درلوده او د ګډو ارزښتونو او اصولو څخه برخمن وئ او که چېرې هغه یو پردی شخص وي او ستاسو له ارزښتونو او فرهنګي اصولو سره آشنایي ونه لري، تاسو نه شئ کولای چې

يوله بل سره په آسانۍ اړيکې ټينګې کړئ.

نو موږ له دې لارې کولای شوچې له خلکو سره خپلې اړيکې ټينګې کړو ځکه چې موږ ټول له ګډو ارزښتونو او قواعدو څخه برخمن يو. موږ کولای شو د نورو د احتمالي کړوړو او رفتارونو اټکل وکړو او د هغه پر بنسټ له هغوی سره چلند وکړو.

لويه کچه (سطح)

کله چې د نظم په هکله په لويه کچه خبرې کوو، زموږ موخه په بېلابېلوګوندونو، ډلو، بنسټونو او په ټوله ټولنه کې نظم دی. د بيلګې په توګه: کله چې تاسو سهار وخته نانوايي ته ځئ او ډوډۍ اخلئ، بېرته کورته راځئ او د سهار ډوډۍ خورئ او د ښوونځي په لور روانېږئ ښوونځي کې درس لولئ، هېڅکله دغو ځايونو ته له تګ څخه مخکې شک او ګومان نه کوئ چې امکان لري نن **نانوايي،کور** او يا هم **ښوونځی** خپل ورځني کارته دوام ورنه کړي او په بل کار بوخت وي. له دې څخه ښکاره ګندېږي چې ټولنه له يو ډول نظم او قواعدو څخه برخمنه ده چې هرشی پرخپل ځای دي: مختلف مؤسسات، بنسټونه او ګوندونه هره ورځ خپلو عادي کارونو ته دوام ورکوي. خلک د تل په شان خپل کارونه کوي او د هېواد له قانون څخه پيروي کوي.په حقيقت کې ټولنه د يوه ماشين په څېر ده چې له ډېرو وړو او لويو برخو څخه رامنځته شوې او په يوه ځانګړي نظم او همغږۍ سره کار کوي.

آيا له ځانه موکله پوښتلي دي چې ولې بېلابېلې چارې د تل لپاره د خپل معمول جريان له مخې تر سره کېږي او د ټولنې نظم په همدا شان دوام لري؟ د دغې پوښتنې ځواب به په راتلونکو لوستونوکې تر لاسه کړو.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- که په ټولنیز ژوند کې نظم او همغږي نه وي، څه به وشي؟

۲- د شاتو د مچیو او میږیو ژوند څه ډول دی؟

۳- د شاتو د مچیو او انسانانو د ژوند توپیر په څه شي کې دی؟

٤ ټولنیز نظم په کوچنۍ سطح څه معنا لري؟

۵- ټولنیز نظم په لویه کچه څه ګټه لري؟

٦- یوه بیلګه د نظم د کوچنۍ سطحې او یوه بیلګه د نظم د لوېي سطحې په اړه توضیح کړئ.

کورنۍ دنده

کوچنی نظم له لوی نظم سره پرتله کړئ.

د ټولنیز نظم لاملونه(۱)

خبرې اترې وکړئ

تېر لوست ته په پام سره، ستاسو په فکر:

۱- آیا زموږ ټولنیز ژوند نظم لري؟

۲- که چېرې ستاسو ځواب مثبت دی، څه شی ددې لامل ګرځي چې زموږ ژوند دې نظم ولري؟

لکه څنګه چې په تېر لوست کې مو ولوستل، له دې سره سره چې انسان او د شاتو مچۍ دواړه ټولنیز ژوند لري، د شاتو مچۍ په فطري ډول ټولنیز ژوند ته دوام ورکوي.

له همدې امله ده چې د هغوی ژوند د زرګونو کلونو په لړ کې بدلون نه مومي: د پېړیو، پېړیو راهیسې دوی په یوې طریقې سره خونه جوړوي، په یوه ډول د ګلونو شیره راټولوي او له هغه څخه شات جوړوي، په یوه ډول تغذیه کوي او په یو شان کارونه سره وېشي. خو د انسانانو ټولنیزې اړیکې د یو لړ اصولو، قوانینو او معیارونو پربنسټ ولاړې دي چې په ټولنه کې منځ ته راځي او وګړي یو له بل سره هوډ او موافقه کوي چې دغه معیارونه مراعات کړي. نو په دې توګه، د دغو قواعدو او قوانینو پېژندنه چې زموږ د ټولنیز ژوند او اړیکو بنسټ جوړوي زموږ لپاره ډېر ارزښت لري چې په دغه او راتلونکو لوستونو کې به یې وڅېړو.

ټولنیز ارزښتونه

موږ د ډېرو څیزونو په اړه قضاوت او حکم کوو مثلاً: هغه ښه یابد، سم یا ناسم ګڼو. د بیلګې په توګه: یو بل ته درناوی کول، زده کړه، کار کول، رښتینولي او امانتداري ښه ګڼو. یو بل ته درناوی نه کول، بې احترامي، لټي، خیانت، چغلي او دروغ ویل بد ګڼو.

ټولنپوهان دغه ډول مفاهیم **ارزښت** بولي. ارزښتونه په بېلابېلو برخو کې زموږ د قضاوت کولو

معیارگرځي. له ارزښتونو پرته خلك له یو بل سره د اړیکو په ټینګولو کې له ربړونو او ستونزو سره مخ کېږي، ځکه په دې حالت کې هغوی ګډ اخلاقي معیارونه او اصول نه لري چې د هغو په واسطه خپل او د نورو چلند وڅېړي. آن تردې چې که چېرې په یو ساده کار کې هم ګډ ارزښتونه شتون ونه لري، د پیوستون او توافق امکان نه لیدل کېږي، په دې صورت کې هغوی نشي کولای چې کومې چارې تر سره کړي او په دې پوه شي چې کوم کړه وړه غیر عادلانه او کوم چلند ناسم دی چې په پایله کې دوی له یو بل سره همغږي شي او موافقه وکړي.

قواعد

که څه هم ارزښتونه زموږ په ژوندکې ډېر اهمیت لري، خو هغوی په هغه پیمانه ټولنیز دي چې نشي کولای په کره او ژوره توګه زموږ چلند تنظیم کړي.

د مثال په ډول: **نوروته درناوی** د یو ارزښت په توګه، موږ ته یوازې وایي چې یو بل ته درناوی کول ښه دی، خو دانه وایي چې څرنګه باید یوبل ته درناوی وکړو. لکه څنګه چې پوهېږو په هره ټولنه کې په یوه ځانګړي ډول یو بل ته درناوی کوي. امکان لري چې یو ځانګړی چلند او یا عمل په یوه ټولنه کې درناوی او په بله ټولنه کې بې احترامي اوسپکاوی وګڼل شي.له دې امله، ارزښتونه باید په ځانګړو تګلارو واړول شي، ترڅو موږ وکولای شو په ورځنیو کړو وړو کې له هغو څخه استفاده وکړو. انسانان له داسې وړتیاو څخه برخمن دي چې کولای شي له دغو عامو ارزښتونو څخه په ځانګړو ټولنیزو حالاتو کې د کړو وړو لپاره کړنلارې جوړې کړي. دغه کړنلارې د **قواعدو** په نامه یادیږي. څنګه چې پوهیږو د اسلام د سپېڅلي دین له ظهور څخه وروسته مسلمانان له اسلامي ارزښتونو اوقواعدو څخه پیروي کوي چې بې شکه او په ټول باور سره د ټولنې دوګړو کړه وړه او چلند په دقیقه توګه تنظیموي او په هغې لارې چې دوی خدای (جَلَّ جَلاَلُه)ته ورنږدې کوي او د دنیا او آخرت نېکمرغی ته یې رسوي، لارښوونه کوي. موږ د همدې قواعدو پر بنسټ دغه ځواك او وړتیا تر لاسه کوو چې په ښوونځي، اداره او بېلابېلو حالاتو کې له یو بل سره اړیکې خپلې ټینګې کړو.

ټولنيز رول

قواعد يو له بل سره بې تړاوه او خواره واره نه دي، بلکې هغوی په منظمو ډلو کې له يو بل سره اړيکې لري او له دې لارې زموږ اړيکې آسانوي او د ټولنيز نظم په ټينګولو کې مرسته کوي. د بيلګې په توګه: په کورنۍ کې د يوې مور رول او مقام په پام کې و نيسئ. خلک په يوه ځانګړې ټولنه کې له ميندو څخه هيله لري چې د خپلو او لادونو لپاره ځانګړې چارې ترسره کړي. هغه چارې چې موږ يې له ميندو څخه هيله لرو. په حقيقت کې هغه قواعد دي کوم چې د مور په **رول** پورې تړاو لري. يعنې هغه چارې سرته ورسوي چې له ميندو څخه يې هيله کېږي. هر شخص کولای شي څو رولونه ولري. د بيلګې په ډول:

يو کس په کور کې **مور** او **ماندينه**، په ښوونځي کې **ښوونکې** او په ګوند کې **معمولی غړې** وي. چې هر رول په خپل ځای کې سرته رسوي او که داسې ونه کړي هم هغه اوهم نور له ستونزو سره مخ کېږي.

په دې توګه، موږ په هر موقعيت يا دريځ کې چې يو، د هغه په تناسب رول سرته رسوو، په منظم ډول چلند کوو، آن تردې چې نور خلک کولای شي زموږ د احتمالي چلندونو اټکل وکړي. لنډه دا چې د يوې ټولنې وګړي د ګډو ارزښتونو او اصولو په منلو او په بېلابېلو ټولنيزو رولونوکې د هغو په پام کې لرلو او رعايت کولو سره له کړکيچ او نا خوالو څخه مخنيوی کوي او خپلو کړو وړو ته سمون ورکوي.ګډ ارزښتونه او اصول ددې لامل کېږي چې د يوې ټولنې وګړي له يو بل څخه دځانګړو چلندونو هيله ولري او همدارنګه له يو بل څخه انتظار لري چې له يو لړ ځانګړو چلندونو څخه ډډه وکړي. دغه امر د خلکو ترمنځ د اړيکو د نظم، همغږۍ او دسپلين په معنا دی.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- ټولنیز ارزښتونه څه شی دي؟

۲- زموږ په ورځني ژوند کې ارزښتونه کوم رول لوبوي؟

۳- قواعد څه شی دي؟ بیان یې کړئ.

٤- رول څه شی دی او تاسې په ټولنه کې کوم رول لوبوئ؟

کورنۍ دنده

خپل ښوونځی په نظر کې ونیسئ، له څو رولونو نه نوم واخلئ او هغه خلك چې دا رولونه لوبوي، څوك دي؟

د ټولنيز نظم لاملونه(٢)

خبرې اترې وکړئ

لاندې پوښتنې ولولئ او د هغو په اړه بحث وکړئ.

١- آيا ټولنيز ارزښتونه او اصول د ټولنيز نظم د راوستلو لپاره کافي دي؟

٢- که چېرې فکر کوئ چې دا کافي نه دي، د کومو طريقو او لارو وړانديز کوئ؟

د ډېر ورته والي سربېره چې د انساني ټولنې او د شاتو مچيو ترمنځ شتون لري، انسان د شاتو مچۍ نه ده او انساني ټولنه د نظم او دسپلين له شتون سره چې لري يې، په دوامداره توګه د اختلافاتو، شخړو او قانون ماتولو او له قانون څخه د سرغړونو د پېښو شاهده ده چې د بې نظمۍ لامل ګرځي. د نفوسو ډېروالی، نا انډولي، بې عدالتي، توکم پالي او نور ټول کړکيچ را پاروونکي لاملونه چې بې نظمي را منځ ته کوي، د سرغړونو کچه لوړوي اوخلک بلوا ته هڅوي. دا له امکانه وتلې خبره ده چې يوه ورځپانه را خلاصه کړو او په هغې کې د وژنې، عصبانيت، نيوکې او له قانون څخه د سرغړونې يو رپوټ تر سترګو نه شي. دغه خبره په دې معنا ده چې که څه هم ارزښتونه او اصول د ټولنيز نظم د رامنځ ته کېدو ډېر ضروري لاملونه دي، خو په يوازې ډول کافي نه دي. ټولنه د ارزښتونو او اصولو سربېره د نظم د رامنځ ته کولو او د ټولنيزې ادارې د راوستلو لپاره نورو وسايلو او لارو چارو ته اړتيا لري چې د هغو له ډلې يې ډېر ضروري لارې او وسايل له قانون، پوليسو، محکمې او زندان څخه عبارت دي.

دغه لوست مو د دغو څلورو ارګانونو څېړنې ته ځانګړی کړی دی. د يوه هېواد قانون د دولت، خلکو، مؤسسو او شرکتونو اړيکې له يوبل سره تنظيموي. که چېرته قانون موجود نه وي ګډوډۍ او بې نظمۍ به په ټولنه کې حاکمه شي چې په پايله کې به د هغه ټولنيز نظام د پرزېدو لامل وګرځي.

ټولنه هغه وخت نظم او سمون مومي او د پرمختګ او ودې خواته لار پيدا کوي چې لومړی، ښه قانون ولري، دويم دا چې دا قانون په ښه توګه عملي شي.

قانون

کله چې انساني ټولنه کوچنۍ وه، نو ټولنه يوازې د ارزښتونو، قواعدو، آدابو او رواجونو په واسطه اداره کېده، خو کله چې نفوس ډېر شو، نو دخلکو د اداره کولو لپاره دولتونه منځ ته راغلل او قانون ته اړتيا پيداشوه.

قانون يوه تګلاره ده چې د تقنينيه قوې يا پارلمان له خوا تصويب کېږي. د دغو قوانينو يوه برخه د خلکو پرکړنوڅارکوي او خلك يې بايد مراعات کړي او په پام کې يې ونيسي، خو بله برخه يې د حکومت په کړنو پورې اړه لري او د حکومت د کړنو څارکوي. په دواړو حالاتوکې، قانون د وګړو او دولت کړنې تنظيموي او له يوې خوا د وګړو ترمنځ اړيکې او له بلې خوا د وګړو او دولت ترمنځ اړيکې سره منظم او همغږې کوي. د نن ورځې هغه ټولنې چې ډېرې لويې او پېچلې دي، له قانون پرته د ادارې وړنه دي.

په ډېرو هېوادونوکې اساسي قانون شتون لري. اساسي قانون ډېر جامع او ټولنيز، خو اړين او ضروري مسايل څېړي او په آسانۍ سره د بدلون وړنه دي.

اساسي قانون د نورو قوانينو بنسټ او د مور حيثيت لري. نور قوانين د اساسي قانون پر بنسټ را منځ ته کېږي څرنګه چې و ليدل شول، اوسنۍ ټولنې پرته له قانون څخه نه اداره کيږي.

په اسلامي ټولنه کې اساسي قانون د اسلامي قانون د احکامو او په هېوادکې د رايج مذهب په رڼاکې ترتيب او جوړيږي که داسې نه وي، نو هغه قانون د شريعت له نظره د اعتبار وړ نه دی او خپل ارزښت او مقام له لاسه ورکوي.

پوليس

په مدرنو او پر مختللو ټولنو کې قانون يو ضروري شی ګڼل کېږي، خو قانون بايد اجرا ئيوي ملاتړ ولري. که چېرې د قانون اجراييوي او د پلي کېدو ضمانت شتون ونه لري، امکان لري چې څوك قانون ته پاملرنه ونه کړي او هغه عملي نه کړي. پوليس هغه ځواك دی چې د نظم د را وستلو او

خوندي کولو او د جرمونو د کنټرول لپاره کار کوي. پولیس د هېواد کورنی نظم او امنیت د مجرمانو او بلواګرو له شره خوندي کوي.

محکمه

د قضاییه ځواک د پرمختللو ټولنو یو له درې اصلي او بنسټیزه ځواکونو څخه ګڼل کېږي.

قضاییه قوهٔ د دې لپاره ده چې که چېرته د خلکو تر منځ یا د خلکو او دولت تر منځ حقوقي یا جنایي اختلافات او دعواوې منځ ته راشي، قضاییه قوه یې د محکمو له لارې فیصله کوي. محکمې ته هغه خلک مراجعه کوي چې په حقونو یې د وګړو، شرکتونو او یا د دولت له خوا تېری شوی وي.

که چېرته محکمه خپله دنده په ښه توګه سرته ورسوي، لومړی به هغه خلک چې حق یې ضایع شوی دی خپل حق ته ورسیږي او دویم به هغه کسان چې کولای شي د نورو حقوق تر پښو لاندې کړي خو تر اوسه یې هغه کار نه وي کړی، له دې ویرې چې محمکې ته به کش شي او سزا به ووینې، له تېري به لاس په سر شي.

زندان

زندان یو له هغو تادیبي او روزنیزو مرکزونو څخه دی چې ټولنه د مجرمینو له شره خلاصوي او پاکوي. له دې کبله زندان د ټولنیز کنټرول له ډېرو مهمو وسایلو څخه شمېرل کېږي. هغه کسان چې د محکمې په حکم په سزا محکومېږي خپله د محکومیت دوره په زندان کې تېروي. یو شمېر خلک له دې ویرې چې په زندان کې ونه لوېږي په جرم او جنایت لاس نه پورې کوي. څرنګه چې ولیدل شول، په مدرنو دولتونو کې د ټولنیز نظم د ساتلو او جرم او جنایتونو د مخنیوي لپاره له قوي وسایلو څخه ګټه اخیستل کېږي. قانون، پولیس، محکمه او زندان په نوې نړۍ کې د ټولنیز نظم او سمون ډېر مهم وسایل ګڼل کېږي.

د نظم او دسپلین ساتلو یو بله وسیله د انسان په طبیعت او خټه کې نغښتې ده او هغه عبارت له ایمان لرلو، صداقت، له خدای (جَلَّ جَلاَلُه) او د آخرت له سزا نه ویره ده. که چېرته یو انسان د ټینګ ایمان درلودونکی وي او په مرګ او د آخرت په ورځ ایمان او باور ولري او په دې پوه شي چې زموږ

د کړو وړو له ذرې ذرې څخه پوښتنه کېږي، نو دا روحیه په خپله په انسان کې د ننه په پولیس اوړي او هغه اړ باسي چې له جرم او جنایت نه ډډه وکړي.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- کوم عاملونه په ټولنه کې د بې نظمۍ لامل ګرځي؟

۲- هغه لاملونه چې په ټولنه کې د بې نظمۍ سبب ګرځي، نومونه یې واخلئ؟

۳- هغه مهمې وسیلې چې په ټولنه کې د نظُم راوستلو لپاره ترې کار اخیستل کیږي کومې دي؟ نوم یې وا خلئ.

٤- قانون څه شی دی او کومو چارو ته سمون ورکوي؟

٥- که په ټولنه کې قانون نه وي، څه به وشي؟

٦- د قانون له پشتوانو څخه د یوه نوم واخلئ.

۷- د مجرمینو زنداني کول د ټولنې لپاره څه ګټې لري؟

۸- آیا له یاد شویو دیني او حسي وسایلونه پرته معنوي وسایل هم شتون لري چې د ټولنې د نظم او دسپلین په ساتنه کې مرسته وکړي؟

کورنۍ دنده

د هیواد د اساسي او مدني قانون په باره کې یوه مقاله ولیکئ چې له دوو مخونو څخه کمه نه وي.

ټولنيزې سرغړونې (۱)

خبرې اترې وکړئ

لاندې پوښتنې ولولئ او د هغو په اړه خبرې اترې وکړئ:

۱- آيا تاسو داسې څوك لېدلي چې له ټولنيزو اصولو څخه پيروي ونه کړي؟

۲- ولې دغه شان خلك، ټولنيز ارزښتونه او اصول تر پښو لاندې کوي؟

څرنګه چې په تېرو لوستونو کې مو ولوستل، په ټولنه کې ډېر ارزښتونه او اصول شتون لري چې زموږ ټولنيزې اړيکې تنظيموي. ډېر وګړي له دغو ارزښتونو او اصولو څخه پيروي کوي او له همدې امله نظم او آرامي په ټولنه کې حاکم وي. له خلکو څخه هيله کېږي چې دغه ټول ارزښتونه او په ځانګړې توګه د ټولنې اړين او ضروري ارزښتونه رعايت کړي. که چېرې يو شمېر کم رنګه او غير ضروري ارزښتونه او اصول د يو شمېر خلکو لخوا تر پښو لاندې او له پامه وغورځول شي، نور وګړي هغه تر يوې کچې له پامه غورځوي او په پايله کې په ټولنيز نظم کې کومه ستونزه نه رامنځ ته کېږي. خو په ټولنه کې داسې وګړي هم تر سترګو کېږي چې ډېر شمېر اصول په خوښو ځله تر پښو

لاندې کوي، ټولنه او وګړي د دغسې خلکو په وړاندې غلې نه پاتې کېږي او هڅه کوي چې د ډول ډول وسیلو نه په ګټې اخېستلو سره د دوی د کړنو مخه ونیسي. دې ډول خلکوته، سرغړوونکي او مجرمین او د دوی کړنو ته سرغړونه او جرم وايي هغه پوښتنه چې دلته مطرح کېږي داده چې ولې ځینې خلک سرغړونه کوي؟ خو ځیني خلك خانونه د سرغړونو څخه لرې ساتي. د دې پوښتنې ځواب به په دغه او راتلونکي لوست کې تر لاسه کړو. ډول ډول ټولنیز لاملونه شتون لري چې یو شمېر خلك د سرغړونو او بې لارۍ خواته هڅوي. د هغوله ډلې ځینې ضروري لاملونه یې په لاندې ډول دي:

د نفوسو اندازه

د نفوس اندازه د هغو لاملونو څخه ده چې په ټولنه کې د نظم حالت معلوموي چې آیا نظم ترګواښ لاندې دی او که نه؟ د ډېرو وګړو لرونکو ټولنو اداره کول د لږو وګړو لرونکو ټولنو په پرتله ډېر ستونزمن کاردي، ځکه هرڅومره چې د وګړو شمېر ډېرېږي، د خلکو مخامخ اړیکې له یو بل سره ستونزمنې کېږي.

له نورو سره د لېدلو، خبرو کولو او پېژندلو لپاره کافي وخت نه وي. کله چې د مخامخ اړیکو کچه راټیټه شي د متقابل عمل کیفیت یعنې د هیجان، عاطفې او د متقابل باور د شدت کچه هم راټیټېږي.

له دې کبله له نورو سره دپیلتوب او نژدې والي احساس کمېږي اودجرمي اعمالو کچه لوړېږي. له دې سربیره د نفوسو په ډیروالي کې د سر غړوونکو او جنایت کارو ګروپونو د تشکل امکانات موجود دي، ځکه چې هغوی له ټولنې نه واټن نیولی چې نوي او بیا پیوستون ته اړتیا لري. هغوی معمولاً وړوکې ټولګه جوړوي چې دغه ټولګه غالباًکوچنی فرهنګ او د خپل ژوند ځانګړي سبکونه را منځ ته کوي.

د پاملرنې وړ ده چې په مطلقه توګه د نفوسو ډېروالی د سرغړونو لامل نه ګرځي، خو د سرغړونو اصلي لامل د نفوسو د رونې نشتوالی او ناپوهي ده. بې له شکه هغه ډېر نفوس چې ښه روزنه یې نه وي لیدلې له هغه لږ نفوس څخه کوم چې ښه روزنه او تربیت و نه لري کېدای شي زیاتې سرغړونې ونه لري.

د اسلام د ستر پیامبر ﷺ لارښوونه ده چې د ډېر اولاد راوړل د اسلامي امت د زیاتوالي او د قیامت په

ورځ د پیامبر ﷺ د ویاړ لامل ګرځي، خو د احادیثو شارحین دغه تشویق او هڅونې له اصلاح او روزنې سره تړاو ورکوي. یعنې که چیرته یو کس د دې وس ولري چې خپلو اولادونو ته ښه روزنه ورکړي او د یوه نیک عنصر په توګه یې ټولنې ته وړاندې کړي، ښه او که نه، نو دا اندېښنه او ترغیب هغه چاته نه دی چې د اولادونو د ښې روزنې وس نه لري.

کډوالي

کډه کول او د ځای بدلول د خلکو په کړو وړو ډېره اغېزه لري. ځینې وخت کډوالي داخلي وي چې یو زیات شمېر خلک د ځینو لاملونو له کبله، لکه: جګړې، قحطی، وچکالیو یا د سېلاو له امله د یوه هېواد دننه له یوې سیمې نه بلې سیمې ته کډه کوي کله هم دا کډوالي بهرنی وي، یعنې یوشمېرخلک د ځینولاملونو له کبله له یوه هېواد نه بل هېواد ته کډه کوي.کله چې پراخې کډوالۍ کیږي ارزښتونه او قواعد بدلیږي او د ژوند طریقه او اړیکې تر یوه حده بدلون کوي. د دې بدلونونو اغیزه په ټولو خلکو یو ډول نه وي او ځینې خلک ډېر تر اغېزې لاندې راځي. همدلته ده چې انحرافي کړه وړه او سر غړونې ډېریږي.

د نفوس تنوع

د ډېرو هېوادونو نفوس له بېلابېلو قومي، مذهبي او ژبنیو ډلو څخه تشکیلیږي په داسې حال کې چې نفوس له مختلفو ډلو څخه تشکیل شي،د ډېرو انحرافي کړو وړو احتمال وجود لري. په عامه توګه، که چیرته د نفوسو شمېر د طبیعي امکاناتو سره تناسب ونه لري، مهاجرت او د نفوسو بې ځایه کیدل صورت نیسي.که نفوس د فرهنګ، قوم، ژبې اومذهب له لحاظه یو ډول وي، ډېر امکان لري چې په داسې ټو لنه کې جرمونه او سر غړونې کمې وي، خو له دې پرته، ممکنه ده چې د وګړو په کړو وړو اغېزه وکړي او یو شمېر کسان جرمونو اوسرغړونو ته ښکیل باسي.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- مجرم (سر غړونکی) چا ته ویل کېږي؟

۲- کوم لاملونه انسان د سر غړونې خوا ته بیایي؟

۳- آیا د ډېر نفوس سمون د لږ نفوس له سمو ن څخه ستونز من دی؟ په دې اړه مو خپل فکر څرگند کړئ.

٤- ډېر نفوس د ټولنې په نظم څه اغېزه اچوي؟

٥- د نفوس تنوع د ټولنې په نظم څه اغیزه لري؟

کورنۍ دنده

د مهاجرت د لاملونو په باره کې څو کرښې مقاله ولیکئ.

ټولنيزې سرغړونې (۲)

خبرې پرې وکړئ

۱- ولې ځينې خلك سر غړونې کوي؟

۲- څنګه کولای شو له سرغړونو څخه مخنيوی وکړو؟

په تېر لوست کې مو په سر غړو نو باندې د نفوسو د اندازې او کيفت د اغيز ې په اړه بحث وکړ. په دې لو ست کې به د سر غړونې او انحراف په اړو ند د ځينو نظرياتو په باره کې څرګندونې وکړو.

تر فشار لاندې راتلو نظريه

يو ټولنپوه ويلي دي چې د هرې ټولنې فرهنګ د خلکو لپاره هم موخې ټاکي او ور پېژني يې او هم دې موخو ته د رسېدو روا لارې او وسيلې ورښيي. سر غړونه په لويه کچه هغه وخت منځ ته راځي چې دې مو خو ته د لا س رسی روا لارې محدودې وي او دا محدود يتونه په هغو کسانو چې روا وسايلو ته لا س رسی نه لري ، فشار راولي، د بيلګې په توګه: په يوه ځانګړې ټولنه کې په مسلکي او اقتصادي بر ياوو باندې ټينګار کېږي، خو د دې برياوو د لاس ته راوړلو وسايل کم او محدود دي .په داسې ټولنه کې له يوه لوري خلك د فشار لاندې دي، ترڅو دا اقتصادي برياليتوبو نه لا س ته راوړي او له بلې خوا د دې بر ياليتو بونو لاس ته راوړل ممکن نه دي. دا ټولنپوه وايي چې ځينې خلك په داسې شرايطو کې په سر غړونې او جرم لاس پورې کوي. يعنې هغو مو خو ته د رسيدو لپاره چې په ټو لنه کې ټاکل شوې دي له نا روا وسايلو نه کار اخلي. د دې نظر په اساس، د دې لپاره چې جرم او سر غړونې کمې شي، بايد اجتماعي موخو ته د رسېدو لپاره د روا او مشروعو وسايلو او لارو د پيدا کولو هڅه وشي.

د تضاد نظريه

ځينې ټولنپو هان په دې عقيده دي چې زياتره هغه کسان په سر غړونه لا س پورې کوي چې ډېر زور او شتمنی خاوندان دي. هغوی په سترو سياسي او اقتصادي تېر وتنو لاس پورې کوي خو نيستمن ممکن له يوې هټۍ يا کور نه يو کم ارزښته شی غلا کړي. سره له دې چې د زوروړو او نيستمنو

خلکو د سر غړونو کچه د پرتلې وړ نه ده، خو د زور خاوندان سر غړونه داسې تعریف کوي چې ګوندي د فقیرو او نیستمنو خلکو جرم د سر غړونې په معنا دی او خپلې سر غړونې د دې تعریف له کړۍ څخه بهربولي اوپه دې ډول شتمن خلك دهغو سر غړونو او جرمو نو له عواقبو څخه چې مرتکب کېږی په امان کې پاتې کیږي، خو نیستمن خلك د ډیر وړوکي جرم په تور کلونه کلونه د بندي خانې په کنج کې تېروي او د ټولنیز ژوند له اړخه هم بد نوم پرې تپل کېږي، د دې نظریې په اساس، سر غړونه د هرې طبقې له خوا سرته رسېږي، خو یوازې نیستمن او فقیران سزا ویني.

د ټاپه وهلو نظریه

داسې نظر هم مو جود دی چې کله یو څوک په هر دلیل چې وي یوه سر غړونه وکړي، نو خلك هغه ته سر غړوونکی وايي او په هغه د مجرم ټاپه وهي او کله چې په پرله پسې ډول مو هغه ته د غله، روږدي(معتاد) او یا د مجرم خطاب وکړ، نو هغه په دې باور کیږي چې په رښتیا هم دی سر غړوونکی اومجرم دی او هڅه کوي چې د خپل په شان نور کسان هم پیدا کړي چې له هغو سره ناسته ولاړه ولري، نو کله چې د مجرمانو په ډله کې ګډ شو له عادي خلکو سره یې فاصله زیاتېږي او کېدای شي چې د یو حرفوي مجرم په توګه په لو یو جرمونولا س پورې کړي. دا نظریه موږ ته دا جوته کوي چې کله څوك یوه سر غړونه کوي په هغه باندې د مجرم د ټاپې له وهلو څخه بایدډډه وشي.

دانتقال نظریه

یوه بله نظریه چې له پخوا څخه په خلکو کې دود ده. داسې ویل کیدل چې سر غړونه اکثراً زده کیږي. کله چې په ځانګړې توګه د کوچنيوالي په پړاو کې، د مجرمینو او سر غړوونکو سره ناسته ولاړه اومعاشرت کوي، د هغو قواعد زده کوي او سر غړونه نه یوازې بده او د غندنې وړ عمل نه بولي، بلکې هغه ممکن یو عادي او د ستاینې وړعمل وبولي.

سعدي شیرازي دا نظریه په داسې ډول لنډه کړیده:

پسر نوح با بـــــــدان بنشست	خانـــدان نبو تـش گم شد
سگ اصحاب کـهف روزی چنـد	پی مردم گرفت ومردم شد

ترجمه:

د نوح زوی کېناست له بــدانو سره	د پیامبـری کورنـــی یې شوه ورکـه
د کهف د اصحابو سپی یو څو ورځې	وګرځېد له سړیو سره، سړی شو، څکه

د دې لپاره چې له سرغړونې او جنایت نه توبه وشي، باید خپلو دوستانو او هغو کسانوته چې ورسره ناسته ولاړه لري، بدلون ورکړي او د ځان لپاره صالح او له خدای ویریدونکي دوستان وټاکي، ترڅو د هغوی د مرستې او لارښوونې په برکت له ګناه کولو څخه په امان کې پاتې شي او دوی ته د ښو چارو د لټون او له بدو کارونو څخه د ډډې کولو انګېزه وګرځي.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- سرغړونکی چاته ویل کېږي؟

۲- کوم لاملونه دي چې وګړي سرغړونو ته راکاږي؟

۳- د فشار جوړونې نظریه څه شی ده؟ واضحه یې کړئ.

٤- د تضاد نظریه څه شی ده او په ټولنه کې د سر غړونو په را پیدا کېدو څه اغېزه لري؟

۵- د ټاپه وهلو د نظریې په باره کې څو کرښې ولیکئ.

کورنۍ دنده

د دې په اړه چې (څنګه کولای شو له جرم او سرغړونې څخه مخنیوي وکړو) یو مقاله چې له دوو مخونو څخه کمه نه وي، ولیکئ.

د ښېرکي لنډيز

• په کوچنۍ کچه له ټولنيز نظم څخه موخه دا ده چې د ټولنې وګړي په آسانۍ سره د يوبل په کړو وړو ‌ وپوهيږي او درک يې کړي، له دې امله هغوی کولای شي چې د يوبل له کړووړو څخه وړاند وينه وکړي او په آسانۍ له يوبل سره اړيکې را منځ ته کړي.

• ارزښتونه په مختلفو برخو کې زموږ د قضاوت کولو معيارګرځي. له ارزښتونو پرته خلک له يوبل سره د اړيکو په ټينګولو کې د ربړونو او ستونزو سره مخ کيږي.

• په يوې ټولنه کې خلک د ګډو ارزښتونو او قواعدو په منلو سره او په مختلفو ټولنيزو چارو اوړولونو کې دهغو په رعايت کولو سره،له تاو تريخوالي او ګډوډۍ څخه مخنيوی کوي او خپلو کړو وړو ته نظم اوسمون ورکوي.

• قانون يوه تګلاره ده چې د تقنينيه قوې يا پارلمان له خوا تصويب کيږي. د دغو قوانينو يوه برخه د خلکو پر کړنوڅارکوي او خلک يې بايد مراعات کړي او په پام کې يې ونيسي، ولې بله برخه يې د حکومت په کړنو پورې اړه لري او د حکومت د کړنو څخه څارنه کوي.

•د وګړو شمېر د هغو لاملونو له ډلې څخه دی چې څرګندوي آيا په ټولنه کې نظم د ګواښ لاندې راغلی او که نه د ډېرو وګړو لرونکو ټولنو اداره کول د لږو وګړو لرونکو ټولنو په پرتله ډېر ستونزمن کار دي.

دريم څپرکي

په دې څپرکي کې دا لاندې لوستونه لولئ:

- ټولنيز بدلونونه څه شی دي؟
- د ټولنيز بدلونونو لاملونه(۱)
- د ټولنيز بدلونونو لاملونه(۲)

د ښځېرکې موخې

له زده کوونکو څخه هیله کیږي چې د دې ښځېرکي په پای کې وکولای شي:

- دبدلونونو له معنا او مفهوم سره آشنایي پیدا کړي،
- د ټولنیزو بدلونونو مصداقونه وپېژني،
- د ټولنیزو بدلونونو لاملونه تشخیص کړای شي،
- په خپل ژوند کې د بدلونونو په ښېګڼو او زیانونو پوه شي،
- د ټولنیزو بدلونونو دکنټرو لولو لاره وپېژني،
- د خپل ژوند له مثبت بدلون سره علاقمند شي.

ټولنيز بدلونونه څه شی دي؟

فکر وکړئ او ځواب ورکړئ

سره له دې چې په ټولنه کې ډېر شيان زياته موده ثابت پاتې کېږي او بدلون نه کوي، خو ځينې شيان بدلون کوي، ستاسې په فکر:

١- ټولنيز بد لونونه څه شی دي؟

٢- څو ډوله بدلونونه چې تاسې هغه ليدلې وي، بيان کړئ.

د چټک ټولنيز بدلون پيل

په پخوا زمانو کې انسا نانو نسبتاً يکنواخته ژونددرلود او ډېرو نسلونو تقريباً يو ډول ژوند کاوه، يو ډول جامې يې اغوستلې، يو ډول خواړه يې خوړل او يو ډول دود او دستور يې درلود. هغه بدلو نونه چې دانسانانو دژوند په مختلفو برخو کې په سترګو کېدل، ډېر کرار او حتا د ليدلو وړ نه وو، خو د اوه لسمې ميلادي پېړۍ څخه را په دې خوا چې صنعت او تکنالوژۍ وده وکړه، د بشر د ژوند ټولو برخو په ډېره چټکتيا سره پرمختګ وکړ، څرنګه چې نن ورځ د ژوند په هره برخه کې په ډېر سرعت سره بدلونونه راځي. دا مهال هر نسل په ځانګړي توګه او له پخواني نسل څخه په توپير ژوند کوي. هر وګړی د ژوند په پړاو کې بايد ډېرې ورتياوې زده کړي، ترڅو وکولای شي په

خپل شغل او ټولنيز مقام کې پاتې شي. موږ نشو کولای په ځوانی کې په هغې پوهې او وړتيا مو چې په کوچنيوالي کې زده کړي دي، خپلو موخو ته ورسېږو، بايد په دوامداره توګه خپلې پوهې او د وړتياوو زده کړې ته دوام ورکړو او خپل ځان د نويو شرايطو لپاره چمتو کړو.

د ټولنيز بدلون اهميت او ګټې

د ټولنيزو بدلونونو د پېژندلو مهمه ګټه داده چې موږ د ټولنې د يوه غړي په توګه د خپل ماحول له ټولنيزو جريانونو څخه خبرېږو او همدارنګه په دې بدلونونوکې په خپل رول او په ژوند کې د هغو له اغېزې څخه خبرېږو.

کوم ډو ل بدلونونو ته (ټولنيز بدلونونه) وايي؟

ټولنپوهان وايي بدلونونو ته هغه وخت ټولنيز ويلای شو چې په ټولنې پورې تړاو ولري نه په فرد پورې. کله هم د يو يا څو کسانو په ژوند کې بدلون راځي، خو په ټوله ټولنه اغېزه نه کوي په دې صورت کې کوم ټولنيز بدلون نه راځي. خو ځينې وختونه بدلون داسې بڼه ځانته غوره کوي چې په ډېريو خلکو باندې اغېزه کوي، په دې صورت کې دې بدلون ته ټولنيز بدلون ويل کېږي. ټولنيز بدلونونه کېدای شي په مختلفو سياسي، اقتصادي، اجتماعي او فرهنګي برخو کې را منځ ته شي. د بېلګې په توګه: په هېواد کې سياسي انقلاب او د سياسي نظام بدلون کېدای شي يو سياسي بدلون وګڼل شي، خو بايد په ياد ولرو، کله چې کودتا وشي او فرد حاکم شي، بې له دې چې نظام بدلون وکړي، سياسي بدلون نه راځي. په يوه هېواد کې سياسي بد لون هغه وخت منځ ته راځي چې په سياسي نظام کې يې بدلون راشي.

سياسي بدلون کېدای شي له انقلاب پرته او د رفورم اواصلاحاتو له لارې هم منځ ته راشي. که د اقتصاد په برخه کې د پراختيا پروګرام په هېواد کې طرح او پلې شي او د څو کلونو په موده کې داقتصاد

برخه د پاملرنې وړ وده او پرمختیا وکړي، کولای شو ووایو چې په دې هیواد کې د اقتصاد په برخه کې بدلون راغلی دی. د بیلګې په توګه: که د خلکو د لویې پرګنې اقتصادي ژوند بدلون ومومي او خلك د نیستئ له حالت څخه ووځي او په دې برخو کې ښکاره ښه والی څرګندشي.

یو بل ټکی چې لازمه ده د بدلون په اړه مطرح شي دادی چې بدلونونه کېدای شي مثبت او یا منفي وي. څرنګه چې د اقتصاد په برخه کې مومثال ورکړ، کېدای شي ځینې بدلونو نه مثبت بدلونونه وګڼل شی. ځکه چې د دې بدلون پایله ټولو خلکو ته ګټوره او مطلوبه ده. خو ځینې بدلونونه کیدای شي خلکو ته زیان رسونکې پایلې ولري. د بېلګې په توګه: په هېواد کې د یرغل ګرو پر ضد له جهاد څخه وروسته کورنۍ جګړې چې د خلکو په ژوند کې د ډېرو بدلونونو لامل وګرځېدلې په عامه توګه د هېواد په ضرر او بې ګټې وي.

د ټولنیز بدلون پدیدې او نښې

ټولنیز بدلونونه د ژوند په مختلفو برخو کې منځ ته راځي. نن ورځ په دې نړۍ کې چې موږ په هغې کې ژوند کوو ټولنیزې سیالۍ بدلون موندلی دی. زیاتره نړیوالې ژبې په سیمه ییزو ژبو اوښتې دي او سیمه ییزې ژبې په نړیوالو ژبو بدلې شوي دي. اغېزمن کولو او اغېزمن کېدلو په بې ساري ډول چټکتیا موندلې ده. د خلکو رول د خپل برخلیك په ټاکلو کې پراختیا موندلې، د تعلیم او زده کړې وسایل ډېر شوي دي چې تقریباً ټولو خلکو هغو ته لاس رسی موندلی دی.

په هر صورت ټولنیز بدلونونه که چېرته کنټرول او هدایت شي، کېدای شي د ټولنې د خوزښت ماشین د پرمختګ او ودې خواته مخه وکړي، څرنګه چې د بدلون نه شتون د ټولنې د سکون او د هغې د ځای پر ځای پاتې کېدو او درېدو په معنا وي، نو هیله کېږي چې د ټولنیزو بدلونونو لاملونه چې په راتلونکو لوستونو کې یې ټولو په هوښیارۍ سره له دې ټولنیزو بدلونونو څخه د هېواد او ټولنې په ګټه کې ترې ګټه واخلو.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- ټولنیزو بدلونونو کوم وخت چټکتیا پیدا کړه؟

۲- بدلون تعریف کړئ.

۳- ټولنیز بدلون څه شی دی؟ له بیلګې سره یې واضح کړئ.

٤- د بدلونونو ډولونه واضح کړئ.

۵- مثبت بدلونونه او منفي بدلونونه واضح کړئ.

٦- د ټولنیز بدلون د موضوع په اړه توضیحات ورکړئ.

۷- په سیاسي ډګر کې بدلون څرنګه پېښېږي؟

۸- د ټولنې د بدلون نښې نښانې او پدیدې بیان کړئ.

کورنۍ دنده

د اقتصادي بدلون د مثبتو پایلو په اړه څلور کرښې ولیکئ

د ټولنیزو بدلونونو لاملونه (۱)

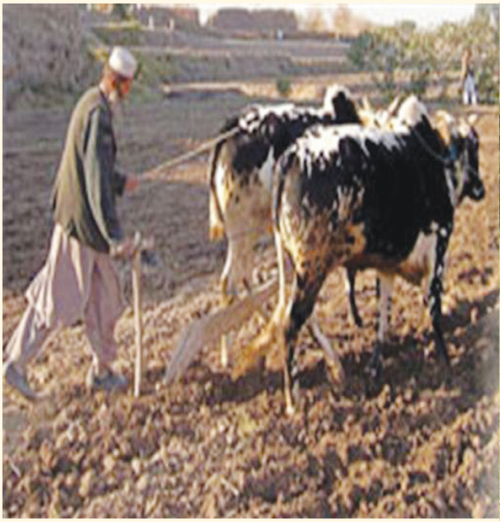

خبرې پرې وکړئ

د تېرشوي لوست مطالبوته په پاملرنې سره لاندې پوښتنو ته ځواب ورکړئ.

۱- ټولنیزارزښتونه په بدلونونو کې څه رول لري؟

۲- آیا د ټولنیزو بدلونونو کوم بل عامل هم پېژنئ؟ توضیح ورکړئ.

د ټولنیزبدلون اصطلاح په عمومي توګه د انساني ټولنې د تاریخي بدلونونو لپاره په کار وړل کېږي او هغه عبارت دي له هغو بدلونونو څخه چې د تاریخ په اوږدوکې د یوه ملت او ټولنې د ژوند په قواعدو کې منځ ته راځي.

دا بدلونونه له زرګونو داخلي او بهرنیو عواملو او له هغه ځواک څخه چې د ګروپ د داخلي او بهرنیو شرایطو زېږنده دي، منځ ته راځي.

د ویلوور ده چې د بدلون کچه په پرمخ تللو، ابتدایي، زراعتي او صنعتي ټولنو کې توپیر لري. دا په دې معنا ده چې په وروسته پاتې ټولنو کې بدلونونه په آرامۍ سره راځي. په داسې حال کې چې په پرمخ تللو ټولنو کې د بدلونونو اندازه په بدلون ورکوونکو پورې تړاو لري چې په یوه ځانګړې وخت کې له هغه څخه کار اخیستل کېږي. په لنډه توګه ویلای شو چې ټولنیز بدلون هغه بدلون ته وایي چې په ټولنیز جوړښت کې د ننه د ټولنې په حجم یا په ځانګړو ټولنیزو بنسټونو کې او د دې

بنسټونو له اړیکو څخه منځ ته راځي.
ټولنیز بدلونونه د مختلفوعواملو تر اغېزې لاندې منځ ته راځي. د دې لاملونو پېژندنه او د دې لاملونو په واسطه د بدلونونو د راوستلو په طریقې باندې پوهېدل کېدای شي موږ ته چې د ټولنې غړي یو، ډېر ګټوروي.
په دې لوست کې د ټولنیزو بدلونونو مهم لاملونه تر بحث لاندې نیسو.

ارزښتونه (عقیدې)

د ټولنیزبدلون له مهمو لاملونو څخه یو هم ارزښتونه، قواعد او فرهنګي عقیدې دي. ټولنپوهان په دې عقیده دي چې ځواکمن عقاید هغه دي چې په دین پورې تړاو لري. څرنګه چې پوهېږو د اسلام سپېڅلی دین د هغو خلکو په ژوند کې چې د اسلام دین یې ومانه ډېر ستر بدلونونه یې راوستل. د اسلام مبین دین د ځمکې د کُرې لویې برخې ته بدلون ورکړ. هغه خلك چې د اسلام مقدس دین ته یې مخه وکړه، خپل ظالمانه او دودیز نظامونه یې خوشې کړل او د اسلام آزادۍ بخښوونکي دین ته ور داخل شول او د یوې پېړۍ په موده کې اسلامي ځلیدونکی تمدن په نړۍ کې را ښکاره شو.
هر بدلون چې په اسلامي نړۍ کې منځ ته راغلی د اسلامي آزادۍ بخښوونکو باورونو او عقیدو تر اغېزې لاندې و. بله بېلګه، په مسحیت کې د نوې مذهب په توګه د پروتستانتیزم را پیدا کېدل و. یو ستر ټولنپوه د خپلو اوږدو څېړنو په پایله کې دا ښکاره کړه چې پروتستانتیزم چې د مسحیت د مذهبونو له جملې څخه یو لوی مذهب دی خلك یې دې ته مجبور کړل چې سخت کارونه وکړي او پانګه واچوي چې په پایله کې دا چارې د سرمایدارۍ او صنعتي کیدو لامل وګرځېده، نو له دې کبله دلته هم لیدل کېږي چې عقیدې او باورونه د بشر په ژوند کې د لویو بدلونونو لامل ګرځېدلې دي.
یو شمېر څېړونکي په دې باور دي چې د لویدیځ رنسانس او بیارغونه د اسلامي تعلیماتو په اغېزه منځ ته راغلې دی چې د صلیبي جګړو او په آندلس کې د اسلامي حکومت په واسطه هلته انتقال شوه. حتا یو هسپانوي پوه ویلي دي چې که د شهیدانو د میدان جګړه چې د فرانسې په سویل کې د عبدالرحمن غافقي په رهبرۍ پېښه شوه، بریالی شوې وای لوېدیځې ټولنې به دې تمدن ته شپږ پېړۍ مخکې لاس رسی پیدا کړی وای.

تکنالوژي

د ټولنيز بدلون له مهمو سرچينو څخه يوه هم تکنالوژي ده. تکنالوژي د چاپېريال د کنترول او ادارې د زده کړې له طريقې او پېژندنې څخه عبارت ده. کله چې انسانان د منابعو د راټولولو او لاس ته راوړلو نويو طريقو، د توکو او خدمتونو د توليد طريقو او د هغو د وېش په طريقو لاس رسی پيدا کړ ټولو ټولنيزو اړيکو بدلون پيدا کړ. په دې اړه يوې ساده بېلګې ته پاملرنه وکړئ: کله چې په کرنيزو محصولاتو کې د کليو خلک له يوې او غويو څخه استفاده کوي، هغوی ډېر زيار باسي، خو لږ محصول لاس ته راوړي او له دې کبله بايد ډېرکار وکړي او لږ محصول لاس ته راوړي، خو که چېرته تراکتور او نور کرنيز ماشين آلات کليو ته لاړشي نو لږ کارکوونکي به کفايت وکړي چې د دې ماشين آلاتو په کار اچولو سره په ډېر محصول لاس ته راوړي، په دې صورت کې به د دې کليو د ژوند په ټولو برخو کې بدلون راشي چې په پايله کې کيدای شي ډېر وګړي د دې وخت پيدا کړي چې په نورو چارو او له دې جملې څخه په زده کړه بوخت شي. په دې ډول نوښت او د نوې تکنالوژۍ پراختيا په انساني ټولنو کې د بنسټيزو بدلونونو لامل ګرځي.

ټولنيزه نا انډولي

د ټولنيز بدلون د اصلي سرچينو له جملې څخه ناانډولي او د طبقاتي،جنسيتي او قومي ګروپونو پيدا کېدل دي. د پيسو په وېش کې ، په قدرت، حيثيت، روغتيا، تحصيلاتو او نورو ارزښتنا کو سرچينوکې ناانډولي، د هغو کسانو چې ددې سرچينو درلودونکي دي او هغه کسان چې د دې سرچينو نه برخمن نه دي يو ژور تضاد پيدا کوي. دا تضاد د اړتيا له مخې په تاوتريخوالي نه بدلېږي. خو په ټولنيزو اړيکو فشار اچوي چې په پای کې په بدلون تبديلېږي. هغه کسان چې دا سرچينې په واک کې لري هڅه کوي ترڅو د قدرت په ټينګولو، هغو ته په بېلابېلو پلمو په مشروعيت ورکولو او همدارنګه په زور او جبر سره دا سرچينې وساتي. زياتره کوم خلک چې دا سرچينې په واک کې نه لري، د شتمنيو د خاوندانو په وړاندې کوم کارنه شي کولای، خو په شکايتونو لاس پورې کوي او ځينې وختونه شورش کوي په داسې حال کې کله چې محروميتونه ډېرشي او خلک وکولای شي، په خپله سازماندهی لاس پورې کړي، ډېر ستر بدلونونه به په ټولنه کې منځ ته راشي. کله چې نا انډولي داسې ځانګړې او کوچني فرهنګونه منځ ته راوړي چې د فرهنګي يووالي، د دوامداره ټولنيز جوړښت

او د مالي سرچینو درلودونکي وي، بیا د سیاسي فشارونو په مرسته کېدای شي بدلونونه رامنځ ته کړي. په دې توګه فرهنګي او ټولنیزه نا انډولي د بخار د دیګي په شان ده چې د هغه سرپوښ د یوې مودې لپاره کولای شو ټینګ وتړو، خو فشارکرار، کرار زیاتوالی (تراکم) پیداکوي او د بدلون لامل ګرځي. په داسې مواردو کې بدلون زیاتره ډېر ګړندی او له تاوتریخوالي سره منځ ته راځي.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

١- د بدلون لاملونه کوم دي؟ نوم يې واخلئ.

٢- ټولنیز ارزښتونه په ټولنیز بدلون کې څه رول لري؟

٣- ټولنیزې عقیدې په ټولنیز بدلون کې کوم رول لري؟

٤- ټولنیزبدلونونه په لویدیځ کې څرنګه د اسلامي فرهنګ په اغېزه منځ ته راغلل؟

٥- د کوچني او اساسي بدلونونو ځنګه توپیر کولای شو؟

٦- تکنالوژي په ټولنیز بدلون کې کوم رول لوبوي.

کورنی دنده

د نا انډولی او په ټولنیز بدلون کې د هغه د رول په اړه څو کرښې مقاله ولیکئ او بیا یې په ټولګي کې ولولئ.

د ټولنيزو بدلونونو لاملونه (۲)

فکر وکړئ او ځواب ووایئ

یوه کورنۍ په نظر کې ونیسئ چې په هغې کې څلور کسان ژوند کوي. وروسته له څو کلونو څخه د هغوی شمېر لسو کسانو ته رسېږي. اوس، نو ووایئ چې:

۱- د هغوی په اړیکو کې کوم بدلونونه راغلي دي؟

۲- په اقتصادي برخه کې کوم بدلونونه کېدای شي، منځ ته راغلي وي؟

د ټولنیزو بدلونونو مهم لاملونه مو په تېر لوست کې ولوستل او ځیني به یې په دې لوست کې ولولئ.

د نفوسو اندازه

د نفوسو جریانونه او وده کولای شي. د ټولنیزو بدلونونو په راوستلو کې د فشار لامل وګرځي. کله چې د نفوسو شمېر زیاد شي، د اقتصادي تولیداتو نوي بنې ته خوړو، استوګن ځای، پوښاک او په ښار کې د استوګنې په برخه کې اړتیا پیدا کوي. او د نا آرامو پرګنو د قانوني کیدو او کنټرول لپاره نویو حقوقي او سیاسي سازمانونو ته اړتیا پیدا کوي. د ځوان نسل د ټولنیز کېدو لپاره د نویو ښوونځیو جوړولو او د ښوونې د نوي سیستم ایجادولو ته اړتیا پیدا کېږي او بدلون ته اړتیا همدارنګه دوام پیدا کوي.

له دې امله د نفوسو وده د اساسي ځواب او بدلون غوښتونکی ده. همدارنګه کېدای شي هغه نفوس چې د کمښت په حالت کې وي، هغه هم په ډېر کم ګړندي توب سره، د بدلونونو د منځ ته راتللو لامل ګرځي. خو کله چې نفوس کم شي، نو په اقتصادي برخه کې به د کارګرانو کمښت او په ښوونځیو کې به د ماشومانو کمښت راشي.

نفوس د عمر د جوړښت له کبله هم کېدای شي د بدلونونو د راوستلو لامل شي. هغه ټولنه چې ځوان نسل يې د لوړ عمر د نسل په پرتله د کمېدو په حال کې وي ستونزې رامنځته کوي. څرنګه چې د امريکا په متحده ايالاتو او اروپايي هېوادوکې دا ستونزه شتون لري. دا ستونزې د لوړعمرو خلکو د ملاتړ لپاره د کافي مالياتي عوايدو پيدا کول دي. همدارنګه هغه ټولنې چې د ځوان نسل له زياتوالي سره مخامخ دي، څرنګه چې د لاتيني امريکا په هېوادونو، آسيايي و افريقايي هېوادونو کې لېدل کېږي، ستونزې منځ ته راوړي. دا ستونزې ځوان نسل ته چې د ودې په حال کې دي د ښوونځيو او مدرسو جوړولو، د وظيفو پيدا کولو او د ټولنيزو خدمتونو تأمينول دي. چې زياتره د سياسي رهبرانو مشروعيت کمزوری کوي او په پايله کې په سياسي بنسټونو او مؤسساتو کې بدلون راځي.

مهاجرت او د نفوسو ځای پرځای کېدل

ديوې ټولنې د ننه يا بهر يا د هغې مهمو سيموته (لکه پلازمېنه) مهاجرت کول هم د ټولنې په جوړښت ډېره اغېزه لري. بهر ته مهاجرت هم پر ټولنه ډېره اغېزه کوي، خصوصاً که چېرته د هېواد د اتباعو يوه ځانګړې طبقه ټولنه پرېږدي او يا که تحصيل وکړي او مسلکي ځواک مهاجرت وکړي چې هغه ته مغزي تښتېدنه هم وايي، نو په هغه صورت کې اقتصاد، حکومت او ښوونځي به تر بدې اغېزې لاندې راشي. همدارنګه که مزدور کاران مهاجرت وکړي، نو د کار په ځواک کې به کمښت راشي، خو که چېرته د نيستمن هيواد وګړي کډه وکړي اکثراً د هغوی مهاجرت په حکومت، ښوونځيو او ټولو نهادونو باندې به د فشار د کموالي لامل وګرځي.

د مهاجرت د اغېزو په اړه څه پوهېږئ؟

له يوې سيمې نه بلې سيمې ته مهاجرت کول هم په مهاجرو او هم په هغو ټولنيزو سازمانونو او ډلو کې چې دا مهاجر په هغو کې د ننه ځای پر ځای کېږي. مثبتې او منفي اغېزې را منځ ته کوی. له تاريخي پلوه د مهاجرت له معنا ډکه پايله د فرهنګ دودول (خپرول) دي. د فرهنګ يووالی هغه وخت منځ ته راځي چې مهاجرين له اصلي اوسيدونکو سره واده وکړي چې د دې اړيکو په پايله کې نوي نسلونه منځ ته راځي.

بيالوژيکي اختلاط د مهاجرت له اغېزو څخه ګڼل کېږي. دا که چېرته د مهاجروقومونو د زور له امله وي او يا په سوله ييز ډول وي او يا د استعمار غوښتونکو عملياتو تر پوښښ لاندې وي، مهاجرت په لويو ټولنو کې د ښارونو د پراختيا او د ښاري فرهنګ د پراختيا لامل ګرځي. لنډه دا چې داسې ټولنه نشته چې بدلون ونه کړي او يا د بدلون لامل و نه لري. حتا ډېرې غير فعاله ټولنې هم له بدلون سره مخامخ کېږي چې له يوه حالت څخه بل حالت ته بدلون کوي. ډېر مهم بدلونونه: د نفوسو لاملونه، د تکنالوژۍ جوړښت، اقتصادي بنسټ، ارزښتونه،نظريات او تضادونه دي.

کيدای شي د بدلونونو لامل اشخاص لکه: رهبران او د روښانه فکر خاوندان هم وي. د بدلونونو په وړاندې تل ځينې مقاومتونه موجودوي چې معمولاً د مقاومتونو له جملې څخه ډېر شديد مقاومت له سازمانونو څخه سرچينه اخلي، د وديز کړه وړه د هغو د دوام سبب ګرځي او په پايله کې ډېرې چارې بدلون کوي.

د لوست تکرار

- ....
- ....

پوښتنې

۱- نفوس څه ته وايي او په ټولنيزو مسايلو کې څه رول لري؟
۲- د څو ډوله مهاجرتونو نوم واخلئ.
۳- مهاجرت څه شی دی او لامل يې څه دي؟
٤- په ټولنې باندې د مهاجرت د اغيزې په اړه توضيحات ورکړئ.
٥- مذهبي عقايد د ټولنې په بدلون کې څه رول لري؟

کورنۍ دنده

د ټولنيزو بدلونونو د څو لاملونو لست جوړ کړئ او بيايې په ټولګي کې ولولئ.

د دريم څپرکي لنډيز

• د ټولنيز بدلون اصطلاح په عمومي توګه د بشري ټولنو د ټولو تاريخي بدلونونو په اړوند استعماليږي. او عبارت له هغو بدلونونو څخه دي چې د تاريخ په اوږدوکې د يوه ملت د ټولنيز ژوند په اصولو کې منځ ته راځي.

عمومي بدلون، هغه بدلون دی چې په ټولو ټولنيزو نظامونو کې منځ ته راځي او په بل عبارت، که چېرته په ټول ټولنيز نظام کې ټول شيان بدل شي او د هغه هويت بدلون وکړي. په هغه حالت کې عمومي بدلون راځي.

• ټولنيز بدلون د هغو لاملونو مجموعه ده چې په متقابله توګه او په يوه وخت کې عمل کوي او يو په بل اغېزه کوي.

• په هر ځای کې چې په فرهنګ کې نوي عناصر را ښکاره شي او همدارنګه د فرهنګ محتوا او جوړښت بدل شي، فرهنګي بدلون منځ ته راځي.

• عقايد د نړۍ او د ټولنې د ماهيت په اړه مهمو مفاهيموته ويل کيږي چې خلک د هغو سموالی د واقعيت په توګه قبلوي.

•د مهاجرت اصطلاح له خپل وطن او دولت نه تګ بل دولت ته ويل کيږي او يا په بل عبارت د خلکو حرکت له يوې جغرافيايي سيمې څخه بلې جغرافيايي سيمې ته مهاجرت ويل کيږي.

څلورم څپرکی

ټولنيزې نابرابرۍ

په دې څپرکي کې لاندې درسونه زده کوو:

- ټولنيزه نابرابري او د هغوی نسبې څه شی دي؟
- طبقاتي نابرابري
- جنسيتي نابرابري

د څپرکي موخې

زده کوونکي به د دې څپرکي ترلوستلو وروسته:

• د ټولنيزو نابرابريو مفهومونه او مصداقونه وپېژني،

• د ټولنيزو نابرابريو له ډولونو او لاملونو سره به آشنا شي،

• د طبقاتي او جنسيتي نابرابريو توپير به وکړای شي،

• د ټولنيزو نابرابريو د کميدو او را ټيټيدو له لارو سره به آشنا شي،

• د ټولنيز عدالت له مفهوم سره به آشنا شي،

• له ټولنيزعدالت سره به مينه پيدا کړي.

ټولنيزې نابرابرۍ څه شی د ي؟

فكر وكړئ او ځواب وركړئ

كوم خلك چې په يوې ټولنه كې ژوند كوي او د با ارزښته ټولنيزو منابعو، لكه: شتمني، ځواك (قدرت) او ټولنيزموقف څخه په مساوي ډول برخمن نه دي. ستاسې له نظره :

١- ولې ټول خلك له شتمنيو او قدرت څخه په مساوي توګه برخمن نه دي؟

٢- آيا دغه توپير او نابرابري عادلانه دی اوكه نه ؟ خپل دلايل وړاندې كړئ.

په بشري ټولنو كې وګړي او ډلې په ټولنيزه توګه د شتمنۍ، مال، سياسي قدرت او منزلت او ټولنيز درناوي څخه په مساوي ډول برخمن نه وي او نه دي.

ځينې ګروپونه د اقتصادي، سياسي، قومي، مذهبي او نورو تړاوونو له كبله د زياتو امتيازونو څخه برخمن وي او ځينې نور يې د ډېرو لومړنيو (ابتدايي) امتيازونو څخه هم بې برخې وي. د اساسي سرچينو د نابرابروېش له مخې ځينې وختونه د وګړو تر منځ طبيعي توپير اوكله ټولنيز او اقتصادي غير عادلانه جوړښت وجود لري. د بېلګې په توګه: د اساسي يا بنسټيزو سرچينو نابرابروېش په دې خاطر وي چې كله كله ځينې وګړي د نورو په نسبت د زيات فكري او فزيكي (جسمي) ځواكمنی څخه برخمن وي. لكه دا چې دوه كسه پر دوو ټوټو ورته ځمكو باندې كار كوي. خو له دوی

څخه یوکس د خپل ډېر زيار او کار له امله د بل کس په پرتله څو برابره حاصل تر لاسه کوي. که څه هم په کوچنی ټولنه کې يو ډول نه يو ډول نابرابري شته، خو که چېرې دغه نابرابري د ټولنيزو توپيرونو په خاطر وي ، نو د اسلام سپېڅلی دين او انساني سليم عقل هغه نه مني. د ټولنيزو توپيرونو ځينې ډېرې مهمې نښې او آثار په لاندې ډول دي:

د ټولنيزواټن کچه (اندازه)

ټولنيزه واټن د طبقو، نژادي او جنسيتي ګروپونو ترمنځ په مختلفو ټولنو کې توپير لري. په ځينو کې دغه درز زيات نه وي چې په پايله کې د دوی ترمنځ توپير هم لږوي، خو کله دغه درز زيات وي. له ټولنيز درز څخه زموږ موخه د شتمنۍ، قدرت او ټولنيز منزلت څخه د مختلفو ګروپونو برخمن کېدل دي. په ځينو ټولنو کې يو کم شمېر خلک د شتمنۍ او قدرت تر ټولو زياتې سرچينې په واک کې لري، خو د خلکو سترې پرګنې د دغو سرچينو د ډېرې کمې برخې څخه برخمنې دي چې د دوی لومړنۍ اړتياوې هم نشي پوره کولای.

د امتياز لرونکو ګروپونو او عادي خلکو د ژوندکولو وضعيت او فرهنګ ته په پاملرنې سره وينو چې د دوی تر منځ زيات توپير موجود دی، په دې صورت کې د خلکو تر منځ ټولنيز درز زيات وي. خو که چېرې د خلکو تر منځ توپير زيات نه وي، په دې صورت کې به ټولنيزدرز هم کم وي.

ټولنيز خوځښت

ټولنيز خوځښت په ټولنيزو مقامونو کې د افرادو ځای پرځای کيدو ته ويل کېږي. د بېلګې په ټوګه: هغه ځوک چې په يوه بزګره کورنۍ کې پيدا شوی وي، که چېرې وکړای شي چې د خپل شخصي کوښښ او مناسبو زده کړو په واسطه دولتي لوړو پستونو ته ځان ورسوي، ويلای شو چې هغه ټولنه له ټولنيز خوځښت څخه برخمنه ده. خو که چېرې ټولنه هغه چاته چې په خوارو کورنيو کې پيداکيږي لوړو پوړونو ته د رسېدو اجازه ورنه کړي، په دې ډول ټولنو کې ټولنيز خوځښت وجود نه لري. د ټولنيزخوځښت کچه هم کېدای شي چې کمه او يا زياته وي.

هغه ټولنې چې ټولنیز خوځښت پکې زیات وي، نابرابري پکې لږه او یا دا چې د هغې د لړېدو پرخوا درومي. څکه چې وګړو ته د دې اجازه ورکوي چې په ټولنیزو چارو کې ځانونه ځای په ځای کړي او خپلو ځانونو ته ارتقا ورکړي؛ خو هغه تړلې ټولنې چې په ټولنیزو چاروکې خپلو خلکو ته اجازه نه ورکوي چې په اداري چارو کې ځای په ځای شي، نابرابري پکې ډېره زیاته وي. له دې کبله ټولنیزخوځښت نشتوالی د ټولنیزې نابرابرۍ له مهمو نښو څخه دی. نابرابري په زیاتو وختونو کې په ټولنه کې ستر بدلونونه او یا انقلابونه را منځته کوي خو زیاتره د هغه چا ترمنځه چې د ځانګړو سرچینو څخه برخمن وي او هغه ځوک چې له دغو سرچینو څخه بې برخې وي، زیاتې شخړې او جګړې رامنځته کوي. زموږ شاوخوا زیاتره په زړه پورې او جالبې پېښې، لکه: کارګري مظاهرې، د ښځو لپاره د مساوي حقوقو غوښتنه، نژادي او قومي تضادونه، له نابرابریو څخه رامنځ ته کېږي. هغه ټولنیز خوځښتونه چې د بدلونونو غوښتونکي دي، لکه: کارګري جنبشونه، د ښځو لپاره د رایې د حق ورکولو خوځښتونه او د مدني حقوقو خوځښت، ټول د نابرابرۍ په وړاندې د ځواب لپاره رامنځ ته شوې دي او پراختیایې موندلې ده. له دې خوځښتونو څخه را ولاړې شوې اکثره شخړې او تاوتریخوالی د بدلون او ټولنیزکنټرول لاملونه شمېرل کېږي.

د اسلام مقدس دین له څوارلس سوه کاله را په دې خوا د یو ستر او له ښیګڼو ډک دین په توګه عمل کړی دی او ټولنیزې نا انډولې یې له ریښې ورکې کړې دي. په اسلام کې د ټولنې ټول غړي له مساوي او عادلانه حقونو څخه برخمن دي. د بیلګې په توګه: د مریي آزادول د دین له شعایرو څخه شمېرل کېږي چې د ځینو ګناهونو له هغې جملې نه د قصدي روژې خوړلو کفاره ګڼل شوې ده. همدارنګه په اسلام کې د عرب اوعجم ترمنځه هېڅ توپیر نشته. حتا کوم کسان چې په سیاسي بڼه یې د اسلامي دولت په پولو کې ژوند کاوه، خو په خپله مسلمانان نه وو، د یوه تبعه په توګه له ټولو حقونو څخه برخمن وو.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- نابرابري تعریف کړئ.

۲- آیا انسانان کولای شي داسې ټولنه جوړه کړي چې په هغې کې هېڅ ډول نابرابري وجود ونه لري.

۳- څنگه کولای شو چې د نابرابرۍ کچه راټیټه کړو؟

٤- که چېرې په ټولنه کې نابرابري چټکه وده وکړي، پایله به یې څه وي؟

٥- اسلام له نابرابریو سره څرنگه مبارزه کوي؟

کورنۍ دنده

خپل شاخواته وگورئ چې کومې نابرابرۍ ستاسې په شاوخوا کې وجود لري، هغه فهرست کړئ.

طبقاتي نابرابري

خبرې برې وکړئ

تېر درس ته په پاملرنې سره:

۱- په خپل چاپېريال کې څه ډول نابرابري پېژنئ؟

۲- ستاسې په نظر دغه نابرابرۍ د منلو وړ دي که نه؟ خپل دلايل وړاندې کړئ.

د نابرابريو له ډولونو څخه يوه يې په ځانګړې توګه په او سنيو ټولنو کې له طبقاتي ټولنې څخه راپورته شوي نابرابري ده. که څه هم د ټولنيزې طبقې لپاره مختلف تعريفونه شته خو له دې سره سره ويلی شو چې: ټولنيزه طبقه د خلکو له هغو ډول څخه عبارت ده چې د ټولنې د مادي ګټو په لاس ته راوړنه کې د ناسم او توپيري وېش له مخې منځ ته راځي. نو له همدې کبله د هغوی په فرهنګ او د ژوند په سبک او طريقه کې هم توپير را منځ ته کېږي. دغه تعريف ډېر وضاحت ته اړتيا لري: کله چې خلک له يو ډول آسانتياوو(شتمنی، قدرت او منزلت) څخه برخمن وي، يو له بله سره ټولنيزې اړيکې ټينګوي او له هغه چا سره چې له متفاوتو آسانتياوو څخه برخمن وي لږې اړيکې ټينګوي. دغه اړيکې د راشه درشه، مېلمستياوو څخه نيولې تر واده، د وينې اړيکې او خپلوي، ټول په برکې نيسي. په دې ترتيب سره د خلکو هر هغه ډله چې د سرچينو يوه ځانګړې برخه په خپل واک کې لري، د ژوندانه او فرهنګ داسې يو ځانګړې ډول او طريقه لري چې له هغه

چا سره چې له دوی څخه پورته او یا له دوی څخه ښکته ژوند لري، ډېر توپیرلري. له دې کبله هغه ډله خلك چې د نسبتاً مساوي منابعو، فرهنګ او د ژوندانه له ورته سبك اوطریقې څخه برخمن دي، یوه طبقه بلل کېږي، لکه څرنګه چې توضیح شوه، د طبقاتو موجودیت د یوې ټولنې د خلکو ترمنځ د یو ډول ټولنیزې نابرابرۍ په معنا دی. طبقې په اوسنیو ټولنو کې یو لړ ځانګړنې لري او د هغه اهمیت له مخې چې لري یې، ځینې یې لږ څه توضیح کوو:

طبقاتي واټن

دا مهال په پرمخ تللو ټولنو کې سره له دې چې طبقاتي فاصله موجوده ده، خو طبقاتي پوله (مرز) پوره ښکاره نه دی. په بله ژبه د ټولنې د مختلفو طبقو تر منځ کرښه په واضح ډول نه ده ایستل شوې او زیات شمېر خلك شته چې پوره معلوم نه دي چې پورته طبقې پورې اړه لري او که په ښکته طبقې پورې، خو په عنعنوي ټولنو کې دغه پوله ښه څرګنده ده.

د شتمنۍ غونډېدنه

که څه هم په اوسنیو مدرنو ټولنو کې لږترلږه ټول خلك د ضروري امکاناتو له یوې کمې اندازې څخه برخمن دي، خو شتمنۍ ډېره په غیر عادلانه توګه وېشل شوې ده.

د بېلګې په توګه: د هغې مطالعې پر اساس چې په ۲۰۰۷ زېږدیز کال کې د امریکا په متحده ایالتونو کې تر سره شوې ده څرګندوي چې د هغه هېواد (۳۹٪) شتمني یوازې په سلو کې د یوه فیصد اشخاصو په لاس کې ده او نوره پاتې شتمني د هېواد د ټولو خلکو په لاس کې ده.

لکه څرنګه چې پوهېږو کله چې شتمنۍ په دې ډول په غیر عادلانه توګه وېشل شوې وي، ټولنیز قدرت او منزلت هم له شتمنۍ سره ډېره نژدې اړیکه لري چې هغه به هم په د غیر عادلانه توګه وېشل شوی وي.

لکه څرنګه چې ولیدل شول، په طبقاتي ټولنو کې سره له دې چې د ټولنې غوښ اکثریت خلکو ته د ژوندانه د امکاناتو ټیټه اندازه تأمینیږي، خو شتمني، قدرت او منزلت په بشپړه توګه په غیر عادلانه ډول وېشل کېږي.

هر اړخيز زبېښاک (استثمار)

د هغه دليلونو پر اساس چې د پرمخ تللو طبقاتي ټولنو د ځانګړتياوو په هکله مو معلومات وړاندې کړل، په دې ټولنو کې يو ډول آرام او نرم، خو ډېر ژور او پراخ زبېښاک موجود دی. يو محدود اقليت چې د ټولنې ارزښتناکه سرچينې او امکانات يې په لاس کې دي، د ټولنې اکثريت له اقتصادي، سياسي او فرهنګي پلوه زبېښي. د همېشني نابرابر نظام جوړول په ځو لحاظه د مسلطې ډلې په ګټه دي. لومړی دا چې هغه امتيازونه چې دغې ډلې د مخه درلودل، خوندي پاتې کېږي. په دې ترتيب سره حکومتي نظام او قانون لکه څومره چې د زور ورو او شتمنو تر زيات فشار او نفوذ لاندې وي په همغه اندازه به په ټولنه کې د نورو په وړاندې د دوی د امتيازونو د خونديتوب په لاره کې مرسته وکړي.

دويم، دغه مسلطه ډله د ښوونې او روزنې، دندو او استوګنې لپاره ښه او مساعد ځای تر لاسه کوي.

دريم، غوره او وتلو کسانو ته دا امکان برابروي چې له هغو کسانو څخه چې په ټيټ مقام کې دي د کارګر، اجير او مصرف کوونکي تر نامه لاندې ترې کار واخلي او په دې ترتيب سره خپل ژوند هوسا کړي او شتمني زياته کړي.

ځينې پوهان په دې نظر دي چې د نابرابرۍ نظام د زور ورو ممتاز او لوړ مقام خوندي کوي. د دوی له سياليو څخه ډک نفوذ زياتوي او دا امکان ورته برابروي چې هغه کسان چې ښکته ژوند لري، هغوی وزبېښي.

کله چې اسلام د لومړي ځل لپاره د سعودي عربستان په وچه کې راوځليد، په طبقاتي نظام يې د بطلان کرښه راکش کړه. بادار او مريي ته يې په يوه ليکه کې ځای ورکړ، د ابوبکر رضي الله عنه ، ابوعبيده، مصعب بن عميره رضي الله عنه چې د ټولنې له شتمنو او باعزته عربو څخه وو او همدارنګه د بلال، ياسر، سميه، عمار او صهيب رضي الله عنهم چې له نېستمنې او فقيرې طبقې او د مريانو له جملې

څخه وو ترمنځه يې برابري راوستله. اسلام له همغه پيل څخه د ښه والي او لوړوالي معيار، تقوا، علم او اخلاقي فضيلتونه اعلان کړل چې په دې ډول د نا انډولۍ ټول مظاهر يې جاهليت او له انسانيت څخه لېرې وګڼل.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

١- طبقه تعريف کړئ؟

٢- طبقاتي درز څه شی دی؟ توضيح يې کړئ.

٣- زېښناک څه شی دی؟ کومه طبقه زېښنل کېږي؟ توضيح يې کړئ.

٤- اسلام له ټولنيزې نابرابرۍ او طبقاتي نابرابرۍ سره څرنګه مبارزه کوي؟

٥- په اسلام کې د لوړوالي او فضيلت معيار څه شی دی؟

کورنۍ دنده

يو څو موارد چې په ټولنه کې د نابرابرۍ لامل ګرځي، فهرست کړئ او په ټولګي کې يې ولولئ.

جنيستي نابرابري

فکر وکړئ او ځواب ووايئ

تېر درس ته په پاملرنې سره:

لکه څرنګه چې پوهېږو، د بشري ټولنې يوه نيمايي نارينه او بله نيمايي يې ښځې دي. ستاسې په نظر:

۱- ښځې او نارينه په مساوي توګه له امتيازاتو څخه برخمن دي؟

۲- که چېرې د جنسيتي نابرابرۍ کوم ډول موجود وي، هغه توضيح کړئ.

جنسيت څه شی دی؟

جنسيت يعنې د ښځو له حقونو څخه دفاع او ملاتړ او په ټولنيز، اقتصادي او فرهنګي برخو کې د نارينه او ښځې تر منځ په برابرۍ باور او د ښځو د تحقير، توهين او پر هغوی د ظلم او ستم پر وړاندې مبارزه ده. له جنسيتي مسايلو څخه موخه په اقتصادي، فرهنګي او ټولنيزه ساحه کې د ښځو او نارينه وو لپاره د هغوی د برابرو حقونو تر لاسه کولو او ورسپارلو څخه عبارت ده، ترڅو جنسيتي نابرابري له منځه ولاړه شي. جنسيت د ټولنيزې نړۍ په هره سطحه کې ترسترګو کېږي. جنسيت د خپل ځان او نورو سره د اړيکو د ټينګولو په باره کې له فکر کولو څخه عبارت دی. د کار د ډول او کورني ژوند په ټاکلو کې زياته اغېزه لري. جنسيت د ټولنيزو سلسله مراتبو ټاکونکی دی، ځکه چې په زياترو ټولنو کې د ټولنيزو سرچينو مهمه برخه په خپل واک کې لري. د جنسيت ټولنيزه معنا نارينه توب او ښځې توب ته د اشارې او ښودلو په معنا ده.

خدای تعالی(جَلَّ جَلاَلُه) انسان نارينه او ښځې له دوو جنسونو څخه پيدا کړي دي. د خدای تعالی د حکمتونو له نمونو څخه يوه يې داده چې په ټولو ټولنو کې د نر او ښځې شمېر کابو سره مساوي

دی. ښځو او نارینه وو د تاریخ په اوږدو کې یو ډول د کار جنسیتي وېش درلود. ښځې په زیاته اندازه د کور په چارو او د خپلو اولادونو په روزنه بوختې وې او نارینه له کور څخه د باندې په کارونو او د خوراک په برابرولو باندې بوخت وو. د کور کارونه که څه هم سخت او ستونزمن وو، خو څرګند عاید یا ګټه یې نه درلوده. په دې دلیل د ښځو ټولنیزمقام ورځ په ورځ را ټیټېده. د دوی څواکمني او وړتیا د نارینه وو په پرتله لږه په پام کې نیول کېدله او له همدې کبله و چې په اکثره ټولنو کې مهم او با صلاحیته کارونه د نارینه وو په لاس کې وو. نن ورځ د نړۍ په ټولو فرهنګونو کې ښځې له نارینه وو سره متناسب مقام لري او معمولاً هغه چارې سرته رسوي چې لږه ګټه او کم اعتبار لري.

ځینې خلک داسې فکر کوي چې په مهمو او لوړو پستونو کې له کارکولو څخه د ښځو د بې برخې کولو دلیل دادی چې ښځې د فکري او جنسي پلوه لږه څواکمني لري او همدغه کارونه کوم چې په عنعنوي او دودیز ډول ښځو ته سپارل شوي دي د هغوی لپاره مناسب کارونه دي. واقعیت دادی چې له حیاتي پلوه ښځې او نارینه لږ توپیر سره لري او دغه توپیر د دې لامل نه ګرځي چې موږ ښځو ته د هېڅ ډول ترقۍ او پرمختګ وخت ورنه کړو او بې برخې یې کړو. د اسلام سپیڅلی دین هم ښځې د نارینه وو په څېر انسان بولي. اسلام د ښځې او نر تر منځ تفاوت په رسمیت نه پېژني، خو د ښځې یا د نارینه په حق کې بې عدالتي په هېڅ وجه نه مني. د اسلام تاریخ د ژوند په مختلفو برخو کې د ښځو د برخې اخیستنې شاهد دی. ښځو د پیامبر ﷺ په فتوحاتو او جګړو کې برخه اخیستې ده. په روایاتو کې راغلي دي چې حضرت فاطمه الزهرا او یو شمېر نورو مسلمانو ښځو د اُحد، حنین او په داسې نورو جګړو کې ګډون کړی دی او همدارنګه په فرهنګي او علمي ډګرونو کې یې ډېر ګډون درلود. د ښځو له منځه داسې کسان هم راڅرګند شول چې په علمي مسایلو کې پوهان شول. د بېلګې په توګه: حضرت عایشه (رض) د احدایثو له سترو راویانو څخه شمېرل کېږي او په خپله د فقهي مسایلو په باره کې ځانګړې لید او نظریات لري. دلته د جنسیتي نابرابرۍ په منفي پایلو او عواقبو باندې بحث کوو. که څه هم جنسیتي نابرابري د افرادو او ټولنو لپاره زیاتې منفي پایلې لري، خو موږ یې دلته د ځینو مهمو په طرحه باندې بسنه کوو:

د ټولنې وروسته پاتې والی

ښځې د کورنۍ، ټولنې او د نړۍ د پرمختګ کلي ګانې دي، د دوی پرمختګ د عمومي پرمختګ ضامن دی. څرنګه چې لیدل کېږي د افغانستان زیاتره ښځې بې سواده دي او کله چې د ټولنې نیمایي برخه د ښځو په خاطر د اقتصادي، فرهنګي او ټولنیزو مهمو کارونو د اجراکولو څخه بې برخې شي، ټولنه د خپل انساني نیمایي ځواک د کار، فعالیت او نوښت څخه بې برخې او په پایله کې له ودې او پرمختګ څخه وروسته پاتې کېږي.

ټولنیز کړکېچ یا لانجه

پخوا به ښځې او نارینه دواړه د ټولنیز دود تابع وو او هر چا به هغه کار کاوه چې د ټولنې عرف او فرهنګ به ورته ټاکلي وو، خو نن سبا د ښونې او روزنې، اړیکو او رسنیو د پراختیا او پرمختګ له سببه وضعیت بلکل توپیر پیدا کړی دی. اوس ټول پوهېږي چې ښځې هم کولای شي چې د نارینه وو په څېر لوړې زده کړې او د ډېرې ګټې او عاید لرونکې دندې ولري او د خپل ظرفیت د لوړېدو او لوړو ټولنیزو مقامونو ته د رسېدو په لاره کې د ښه عقلي ځواک او وړتیا څخه برخمنې وي. له دې کبله دوی نور نشي کولی چې دغه د توپیر او تبعیض څخه ډک وضعیت چې ښځو ته د دوی د ظرفیت د لوړتیا، ګټو او کارونو د سرته رسولو مخه نیسي، وزغمي او د هغو له منځه وړلو لپاره ټولې هلې ځلې پکار واچوي.

له دې کبله له هر څه نه دمخه باید د ښځو پرمختیا ته چې د نسلونو بنسټ ایښودونکې او د پرمختګ جوړونکې دي، ډېره پاملرنه وشي.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- نابرابري څه شی ده؟

۲- جنسیت څه شی دی؟

۳- آیا په نړۍ کې د ښځو او نارینه وو په شمېر کې توپیر موجود دی؟

٤- ولې ښځې د نارینه وو په پرتله د نړۍ په زیاتره سیمو کې له اساسي او ټولنیزو ګټو څخه بې برخې دي؟

٥- ښځې په اسلام کې کوم مقام لري؟

٦- د ښځې او نارینه تر منځ د نابرابرۍ او تبعیض لامل څه شی دی؟

۷- جنسیتي نابرابري څه پایلې لري؟ بیان یې کړئ.

کورنۍ دنده

د افغانستان د ښځو د ټولنیز وضعیت په باره کې یو څو کرښې ولیکئ.

د خلورم څپرکي لنډیز

- **ټولنیزې نا برابرۍ په عامه معنا د وګړو او د مقامونو تر منځ هغو توپیرونو ته وایي چې په ټولنیز ډول پېژندل شوي او خلکو هغه اشغال کړي وي.**
- **هغه ډلې چې د مادي ګټو په لاس ته راوړنه کې د توپیري او ناسم وېش له مخې جوړې شي طبقه ورته ویل کېږي، نو له همدې امله د دوی د ژوند په تګلارې، طریقې او فرهنګ کې توپیر لیدل کېږي.**
- **د اسلام مقدس دین قومي او نژادي توپیرونه د هېڅ ډول امتیاز منبع نه بولي، بلکې د انسانانو لوړتیا یوازې په تقوا کې بولي.**
- **له جنسیتي مسایلو څخه ښځو او نارینه وو ته د ژوند په سیاسي، ټولنیز او فرهنګي برخو کې د هغو د حقه حقونو ورسپارل دي، تر څو جنسیتي نا برابري له منځه لاړه شي.**

کله چې د ټولنې نیمایي برخه د ښځو په خاطرد اقتصادي، فرهنګي او ټولنیزو مهمو کارونو د اجراکولو څخه بې برخې شي، ټولنه د خپل انساني نیمایي ځواک له کار، فعالیت او نوښت څخه بې برخې کېږي او په پایله کې له ودې او پرمختګ څخه وروسته پاتې کېږي. له دې کبله له هر څه څخه د مخه باید د ښځو پر مختیا ته چې دنسلونو بنسټ ایښودونکې او د پرمختګ جوړونکې دي، ډېره پاملرنه وشي.

پنځم څپرکی

زمونږ ټولنيزې ستونزې

په دې څپرکي کې لاندې لوستونه لولو:

- بې سوادي،
- غريبي او بې کاري،
- د اوسېدلو ځای(کور)،
- روغتيا،
- مخدره توکي،
- نا امني او ترهګري،
- نا چاودل شوي مواد،

د ښځې کي موخې

زده کوونکو د دې ښځې کي له لوستلو وروسته:

•د سواد ګټې پېژني او په ټولنه کې د بې سوادۍ دله منځه وړلو سره علاقه پیداکوئ

• د غریبۍ او بېکارۍ منفي پایلې پېژني او زیار او کوښښ ته به وهڅېږي،

• د بې کورۍ له ستو نزې سره به آشناشي او له هغې ښځه د وتلولار به وپیژني،

• له هغو ستونزو سره چې له مخدره توکو، نا چاودلو موادو، نا امنیو او د روغتیایي خدمتونو له کموالي ښځه را منځ ته کېږي، آشنا شي او له هغو سره د مقابلې کولو په لاروچارو پوهېږئ.

زموږ ټولنیز مشکلات: بې سوادي

فکر وکړئ او ځواب ووایئ

په نوې نړۍ کې ژوند ښوونې او روزنې ته اړتیا لري. څرنګه چې قرآن کریم فرمایي:

(اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّکَ الَّذِی خَلَقَ(۱) خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ(۲)اقْرَأْ وَرَبُّکَ الْأَکْرَمُ (۳) الذی عَلمَ بِل قلمِ(۴) عَلَّمَ الْإِنسَانَ مَا لَمْ یَعْلَمْ(۵)

ژباړه: ولوله (ای محمده! قرآن) په نوم د رب خپل، هغه رب چې پیدا کړي یې دي (ټول مخلوقات)، پیدا کړي یې دي انسان د ترلیو شویو وینو له ټوټو څخه، ولوله (ای محمده ﷺ! قرآن) حال دا چې ستا رب لوی کریم دی، هغه (رب او پالونکی) چې ښوولی یې دی(انسان ته علم یا خط) په قلم سره، ښوونه یې کړې ده انسان ته د هغو شیانو چې دی پرې نه پوهیده.

هغه چاچې زده کړه نه ده کړې بې سواده بلل کېږي. دې واقعیت ته په پاملرنه:

۱- که څوک سواد ونه لري له کومو ستو نزو سره مخ کیږي؟

۲- هغه ټولنه چې زیات وګړي یې بې سواده وي، له کومو ستونزو سره مخ کیږي؟

انسانانو له ډیرې پخوا څخه د ځمکې پرمخ ژوند پیل کړی، خو په لوستلو او لیکلو نه پوهیدل. په هغه وخت کې د انسانانو ژوند ډیرساده او ابتدایي و. په هغه وخت کې د تېرو نسلونو تجربې په عملي او شفاهي ډول له یوه نسل نه بل نسل ته لېږدول کېدې. د نوې ټولنې غړو د خپل ضرورت وړفنون او مهارتونه د ژوند د ورځنیو چارو په ترڅ کې زده کړې. په هغه وخت کې د زده کړې هېڅ ډول ځانګړې پروګرام وجود نه درلود. بې سوادي تل د هېوادونو د ودې او پرمختیا د مخنیوي لامل

گرځي. له دې کبله ويلی شو چې بې سوادي يو تباه کوونکی مرض او د بشر د لومړۍ درجه دښمن په توګه د بشري ټولنې په ځانګړې توګه د دريمې نړۍ او وروسته پاتې هېوادونو د ودې او پرمختګ په لاره کې لوی خنډ شمېرل کېږي چې دهغه بشپړله منځه وړل ساده کار نه دی، بلکې دا يو پېچلی جريان دی چې ملي اونړيوالې مرستې ته اړتيا لري. ځرنګه چې ليدل کېږي د بې سوادۍ د له منځه وړلو لپاره په نړيواله کچه د هېوادونو او نړيوالو سازمانونو له خوا اقدامات شوي دي.

نن ورځ په ټوله نړۍ کې خلك با سوا ده دي. آن تردې چې ړانده او کاڼه هم با سواده دي. له بده مرغه چې زموږ په ګران هېواد کې له لسو ميليونو څخه زيات خلك د سواد له نعمت څخه بې برخې دي او همداوس پنځه ميليونه ماشومان ښوونځي ته له تلو څخه بې برخې دي. هغه ستونزې چې له دې برخې څخه زموږ هېواد ورسره مخامخ دی، ډېرې زياتې دي چې ډېر مهم يې عبارت دي له:

بې وزلي، ناپوهي، اقتصادي او ټولنيز وروسته پاتی والی، په مخدره موادو روږديدل، جرم او جنايت ته مخه کول.

کوم هېواد چې د سواد له نعمت څخه بې برخې وي، تل ځواکمنو هېوادونو ته اړ وي، نو ځکه نيستمنو هېوادوته دا لازمه ده، تر ځو علم او سواد ته پاملرنه وکړي او د ښوونځيو پراختيا ته توجه ولري. ځکه چې ښوونځي له نيستی او وروسته پاتې والي څخه د مخنيوي اصلي خوځښت ګڼل کېږي. اوس مهال په نړۍ کې د علم او تکنالوژي په پرمختګ سره او د نړۍ د هېوادونو د زراعتي کېدو او صنعتي کيدو په پايله کې دا هېوادونه په کروندواو د سپکو او درندو صنايعو په فابريکو کې انساني ځواك، باسواده او ماهرو کارګرانو ته اړتيا لري. له دې امله هېوادونه هاند او هڅه کوي، ترڅو د ټولنې وګړي يې باسواده شي، ځکه بې سواده وګړي نه شي کولای په ښه توګه په کروندو او فابريکو کې د کرنې او صنعت د پراختيا او پرمختګ لپاره ګټور کار وکړي.

سواد د هر ډول زده کړې لپاره بنسټيزه وسيله ده. سواد په فرهنګي، سياسي، اقتصادي او ټولنيزو فعاليتونو کې د ګډون يو ضروري عنصر بلل کېږي. دا جوته ده چې يو بې سواد وګړی نه شي کولای

خپلې ټولنيزې ستونزې په ښه توګه حل کړي او د خپل ځان او کورنۍ لپاره د ښو خدمتونو لامل شي. کوم وګړي چې د پوره سواد درلودونکي دي، خپله ټولنه او د ژوند ماحول درک کوي خپل او د ټولنې د ستونزو د حل لارې پیدا کوي.

په داسې حال کې چې سواد د لوستلو او لیکلو وړتيا بولي، خو واقعیت دا دی چې سواد د لوستلو، لیکلو او په لیکل شویو متنونو پوهیدل دي او د پوهېدو او درک معنا دا ده چې وګړي باید ښه ژبنۍ وړتيا او په پوره اندازه عمومي پوهه ولري. دا وړتيا یوازې د ښوونځي له لوستلو څخه لاس ته راځي.

بې وزلې او وروسته پاتې والی: نېستي او بې وزلي د بېسوادۍ د پايلو په لومړي سرکې ځای لري.په معاصرو ټولنو کې کارونه اوشغلونه سواد او مسلکي وړتیاو ته اړتيا لري. له دې امله، که څوک سواد ونه لري نشي کولای چې مناسب کار او ښه عاید ولري. کله چې د یوې ټولنې زیاتره غړي بې سواده اوکم سواده وي، د دې خلکوله نیستۍ څخه سر بېره، ټوله ټولنه په نیستۍ اخته کېږي، څرنګه چې د دولت د عوایدو مهمه برخه زکات، عشر، مالیات، په شخصي کانونو کې، خمس، وقف او واجبي او نفلي صدقات جوړوي او چې خلك غریب اونیستمن وي، دولت به هم د بیت المال د عوایدو او د مالیاتو له کمښت سره به مخامخ شي او په پایله کې د ټولنې عام امکانات او اړتیاوې لکه: لاره، روغتون، ښوونځي، د کونډو، یتیمانو، کڼو، ړندو، معیوبینو، علماو نفقه او د هغو کسانو چې د خلکو په خدمت کې بوخت دي لکه: د دولت د مامورینو، قضاتو، ښوونکو او ډاکترانو مصارف چې اسلامي شریعت په بیت المال کې مقرر کړې دي له کمښت سره به مخامخ شي. همدارنګه په داسې هېواد کې فابریکې او تولیدات نه شي کولی وده وکړي چې په پایله کې هېواد په سخته نیستۍ او غریبۍ باندې اخته کېږي.

روږدیدل: بې سواده ټولنه زیاتره دنیستۍ او ناپوهۍ له امله په مخدره موادو د روږدېدو د بلا په لومه کې ښکیلېږي. بې سوادي او ناپوهي له نېستۍ او په پای کې له روږدیدو سره ډېرې نژدې اړیکې لري، له دې کبله د ښوونې او روزنې په برخه کې پانګونه او د ښوونې اوروزنې کیفیت ته پاملرنه به

ډیره ګټوره پایله ولري. د یادونې وړ ده چې د بې سوادي زیان رسوونکې پایلې ډېرې زیاتې او پراخې دي، په هغو برخو کې چې موږ پرې بحث وکړ یوازې د دې ستونزو څو نمونې وې.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

١- بې سوادي څه شی ده؟

٢- سواد تعریف کړئ، زموږ په هېواد کې څو فیصده ښځې او نارینه په لو ستلو او لیکلو نه پوهېږي؟

٣- د بې سوادۍ له امله په هېواد کې کومې ستونزې رامنځته کېږي؟

٤- بې سوادي او روږدیدل څه اړیکې سره لري؟

کورنۍ دنده

یو بې سواده سړی له یوه با سواده سړي سره مقایسه کړئ او په دې اړه په خپلو کتابچو کې څو کرښې ولیکئ او په ټولګي کې یې ولولئ.

زمونږ ټولنيزې ستونزې نيستي او غريبي

فکر وکړئ او ځواب ووايئ

لاندې پوښتنې په غور ولولئ او ځواب ورته ووايئ.

۱- ولې انسان غريبيږي؟

۲- د انسان په ژوندانه کې غريبي څه اغيزه لري؟

۳- څنګه کولای شو له غريبۍ او نېستۍ څخه مخنيوی وکړو؟

انسان خوراک، کاليو او د اوسېدلو ځای يا کور او نورو وسايلو ته اړتيا لري.

الله (جَلَّ جَلاَلُه) د انسانانو لپاره ټول د اړيتا وړ شيان د ځمکې په سر او طبيعت کې پيدا کړي دي او انسان ته يې د فکر او د کار کولو توان ورکړی دی چې ترڅو هغه راوباسي او د خپلې اړتيا سره سم له هغو نه ګټه واخلي. که چيرته شرايط داسې برابر شي چې انسان وکولای شي له خپلې پوهې او استعداد نه کار واخلي او طبيعي سرچينې د خپلو اړتياوو د پوره کولو په موخه راوباسي او ترې سمه ګټه واخلي، د غريبۍ او نېستۍ سره به مخامخ نه شي او که چيرته انسان کهالي او لټي وکړي او يا طبيعي او ټولنيزخنډونه يې مخې ته راشي او و نه کړای شي چې د لوی خدای (جَلَّ جَلاَلُه) له دغه نعمتونو څخه ګټه واخلي، نو له غريبي او بې وزلۍ سره به مخامخ شي.

نيستي څه شی ده؟

نېستي يا غريبي د هغو شيانو نه درلودل دي چې انسان هغو ته اړتيا لري. غريبي هغه لوی مصيبت دی چې د تاريخ په اوږدوکې يې بشرځور ولی او ځوروي يې. څرنګه چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي: نژدې ده چې غريبي په کفر واوړي. له دې کبله دې پوښتنې ته چې (ولې انسان نېستمن کيږي؟) ځواب ورکول ډېر مهم دی.

څرنګه چې د دې پوښتنې د ځواب له پيدا کولو څخه وروسته به په دې پوه شو چې موږ ولې غريب

یاستو چې لاملونه یې ډېر زیات دي، خوځېړنه یې په دې ځای کې ممکنه نه ده، خو په عام ډول کولای شو هغه په دریو عمومي برخو ووېشو.

فردي لاملونه

فردي لاملونه چې بیلابېل ډولونه لري، هغو لاملونو ته ویل کیږي چې ریښه یې په خپله په فرد کې ده د مثال په توګه: د فقر او غریبي ډیر مهم فردي لاملونه عبارت دي له:

۱- تنبلي او له کار او هڅې نه ډډه کول.

۲ - بې سوادي او ناپوهي چې د انسان په ژوند کې دکمزورۍ سبب ګرځي.

۳- د مهمو اوګټورو کارونو د سرته رسولو د مهارتونو نه درلودل.

٤- د بدن د غړو معلولیت چې د کارکولو مانع ګرځي. په هغه صورت کې چې انسان په پورتنیو څولاملونو اخته وي په خپل فردي ژوندانه کې له ستونزو سره مخامخ کېږي او غریب اونېستمن کېږي.

طبیعي لاملونه

خدای (جَلَّ جَلالُه) زموږ د اړتیا وړ مواد په طبیعت کې پیدا کړي دي، د ا مواد په طبیعت کې یو ډول نه وي وېشل شوي. د مثال په توګه:

۱- ځینې ځمکې ډیرې حاصل خیزې او ځینې نورې یې لږ حاصل کوي.

۲ - ځینې سیمې معدنونه او د لوړ قیمت منابع لري، لکه: سره زر، اوسپنه، نفت او ګاز،خوځینې سیمې له دې ډول معدنونو څخه بې برخې دي، سربیره پردې، ځیني طبیعي حوادث، لکه: سیلاو، وچکالي او طوفانونه هم د خلکود ثروت او مالونو دله منځه تللو سبب ګرځي. یاد شویو توپیرونو ته په پاملرنه، هغه څوک چې په حاصل خېزو سیموکې ژوند کوي کولای شي په لږ زیار او زحمت سره ډېر حا صل لاس ته راوړي، خو هغه خلك چې په کم حاصله سیمو کې ژوند کوي باید ډېرزیار او زحمت وباسي، خو لږ حاصل لاس ته راوړي. همدارنګه هغه هېوادونه چې د سروزرو، اوسپنې، نفت اوګازو معدنونه لري کولای شي د هغو د خر څلا و په بدل کې ښوونې او روزنې ته پراختیا ورکړي او په عمومي امکاناتو کې زیاتوالي راولي او خپلو صنایعو او خپلې کرنې ته وده او پراختیا ورکړي. په داسې حال کې چې نور هېوادونه له دې ډول امکاناتوڅخه بې برخې دي، نو ویلی شو چې حاصل خیزې ځمکې، مناسبه آب و هوا او قیمتي معدنونه د شمتنیو د لرلو سبب او نه درلودل یې د غریبۍ او نیستۍ لامل ګرځي.

ټولنيز لاملونه

د يادو شويو لاملونو ترڅنګ، ټولنيز لاملونه هم په طبيعي سرچينو د انسان د لاس رسی او يا هغو ته د لاس په نه رسېدو اغېزه لري. طبيعي شتمنی او امکانات په هره ټولنه کې د اقتصادي سيستم په واسطه وېشل کېږي.که دا سيستم عادلانه او د تعصب او تبعيض څخه خالي وي، وګړي د خپل استحقاق له مخي له امکاناتو او صنايعو څخه ګټه اوچتوي او که چيرې اقتصادي او ټولنيز نظام عادلانه نه وي، نو يوازې کم خلک به له دې نعمتونو څخه برخمن او نور خلک به له هغو څخه بې برخې وي. هغه ټولنه هوسا او شتمنه کيدای شي چې هر وګړی يې د خپل لياقت او وړتيا په اساس د ټولنې د امکاناتو او منابعو څخه ګټه ترلاسه کړي.

په ټولنه کې د نيستی او فقر لوی لامل د سياسي، ټولنيز او امنيتي ثبات نشتوالی دی په کومه ټولنه کې چې له سياسي ثبات او آرامی نه بې برخې وي، خلک له زياتو امنيتي ستونزو سره مخامخ کېږي او ټول غښتلي استعدادونه په کړکېچونو کې په مصرف رسېږي او ټول پروګرامونه د خپل سياسي بنسټونو د ځواکمنی او د مخالفينو د له منځه وړلو په لاره کې محدود پاتې کېږي او په پايله کې ټولنه په نيستی اخته کېږي. همدارنګه کله چې په ټولنه کې ټولنيز ثبات موجود نه وي، خلک تل له يوه ښار څخه بل ښار ته تېښته او کډه کوي چې دا حالت له دوی نه د ژوند په چارو کې د نوښت ځواک او توان اخلي او که چېرته له ټولنې څخه امنيت خپل ټغر ټول کړي هېڅکله به د اقتصادي ريښو د قوت او ودې خيال په ذهنونو کې غوټی ونه کړي.

زموږګران هېواد افغانستان چې د ځلانده تاريخ او د با ارزښته او قيمتي سرچينو درلودونکی دی، خو په خواشينی سره اوس د ډېرو نيستمنو اوغريبو هېوادونو په ډله کې راځي. د هېواد د غريبی لاملونه په دې تاريخي مرحله کې عبارت دي له:

۱- **د اوږدې مودې جنګونه**: زموږ خلک درې لسيزې د دين او خپل هېواد د آزادی لپاره او وروسته بيا په داخلي جګړو اخته شول په دې موده کې نه يوازې د هېواد د ودې او پراختيا لپاره کار ونه شو، بلکې د ملت موجوده سرمايه هم له منځه لاړه. د هېواد بنسټيز اقتصاد، لکه: کارخانې او اقتصادي تاسيسات د صنعت، کرنې او په نورو ټولو برخوکې په عمومي ډول له منځه ولاړل.

۲- **د بحران په دې کلونو کې د اداري، فرهنګي، ټولنيز نظم او انضباط له منځه تلل**:
د دې نظم اوانضباط په له منځه تللو سره د خلکو په کړو وړو کې د ګډوډی اود با ثباتو اقتصادي فعاليتونو دمخنيوي لاملونه رامنځ ته شول.

۳- بې سوادي او ناپوهي: د جګړو د کلونو په اوږدوکې په هېواد کې زياتره ښوونځي تړلي وو او دا کار د دې سبب شو چې زموږ يونسل تقريباً په عمومي ډول بې سواده او ياکم سواده پاتې شي. په دې ستونزه باندې بريالي کېدل يو ملي عزم ته اړتيا لري چې په سرکې د افغانستان د اسلامي جمهوريت دولت چې د ملت له خوا ټاك او ارادو څخه استازيتوب کوي، رښتينې طرحې جوړې کړي او د خلکو په مرسته يې پلي کړي. ترڅو دغه ملت چې د يوه آزاد او پتمن ژوند مستحق دی، له غريبۍ او نېستۍ څخه چې د دوی د خوارۍ او ذلت سبب ګرځي، خلاصون پيداکړي.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- د غريبۍ فردي لاملونه شرحه کړئ.

۲- د غريبۍ د ټولنيزلاملونو نوم واخلئ.

۳- د غريبۍ او فقرطبيعي لاملونه کوم دي؟

٤- ولې زموږګران هېواد له غريبۍ سره لاس اوګريوان دی؟

٥- څنګه کولای شو له خپل هېواد څخه د غريبۍ لمن ټوله کړو؟

کورنۍ دنده

که و غواړئ د خپلې کورنۍ اقتصادي سطحه لوړه کړئ:

۱- آيا نور منابع په واك لرئ چې وکړای شي له هغو څخه ګټه واخلي؟

۲- آيا دخپلې کورنۍ ځينو غړوته د يوه بل کار وړانديز کوئ؟

۳- آيا د کورنۍ ځينې غړي د نويو مهارتونو زده کړې ته اړتيا لري؟

د پورتنيو پوښتنو په هکله له خپلو لويانو سره وغږيږئ او ځوابونه يې په خپلو کتابچوکې وليکئ او ټولګي ته يې واوروئ.

(زموږ ټولنيزې ستونزې: (استوګنځی او کور)

پرتله يې کړئ

موږ ټول کورونو ته اړتيالرو ځينې خلک په کورونو او ځينې نوريې په خيمو او کړديوکې ژوند کوي.

ستاسې له نظره.

۱- ولې انسان کورته اړتيا لري؟

۲- که موږ د اوسيدلو ځای ونه لروڅه کيږي؟

۳- څه بايد وکړو چې ټول مناسب استوګنځي ولرو؟

په ډيرو پخوا زمانوکې انسانانو د خپلو ځانولپاره د اوسيدلو ځايونه ټاکل او له ګرمی او يخنی څخه د ځان ساتلو لپاره يې کورونه جوړول. د بشر د پوهې او تکنالوژۍ له پرمختګ سره سم، کورجوړونی هم بدلون وموند. د انسان ساتنې د ضروري اړتياوو له پوره کېدو سربېره، د ښکلاپيژندنې برخې ته هم پام واړول شو. همدارنګه په بيلابېلو ټولنوکې د دوی فرهنګ او ديني ارزښتونو سره سم په مختلفو سبکونو کورونه جوړ شول.

له ډيرو پرمختګونو سره سره چې بشر په بيلو بېلو برخوکې لاسته راوړل، کورونه هم په ډير ښکلي او مجلل او د ژوندانه د هوساينې په ټولو وسايلو مجهز جوړ شول. د استوګنځايونو د کمښت له منځه وړل د بشر له ډيرو مهمو اړتياوو څخه شمېرل کيږي. حتی د نړۍ په ډېرو پرمختللو هېوادونو کې، ډيرې کورنۍ مناسب شخصي کورونه نه لري او مجبور دي چې په هره مياشت کې د پام وړپيسې د کورونو د کرايې او اجارې په نوم ورکړي. زموږ هېواد په بيلابېلو دلايلو د هغو هېوادونو له ډلې څخه دی چې د مناسبو کورونو کمښت د هغوی له جدي ستونزو څخه شمېرل کيږي. په ښاروونوکې د کورونو د کمښت ځينی مهم دليلونه عبارت دي له:

۱- کډوالي یا مهاجرت

د جهاد او د جنگ د کلونو په اوږدوکې ډېر زیات خلک له کلیو او ښارونو څخه لرې او نژدې هېوادوته کډوال شول. له ۱۳۸۱ کال څخه وروسته نسبتاً د امن فضا زموږ په هېواد کې رامنځ ته شوه. زموږ یوزیات شمېر مهاجر هېوادوال وطن ته راستانه شول او په کلیو او ښارونوکې یې استوگنه غوره کړه، خو له هغو څخه زیات شمېریې د هېواد پایتخت او یا په نورو لویو ښارونوکې استوگن شول. په ځانگړې ډول دکابل په ښار کې د هغه له ظرفیت څخه څو برابره لوړ خلک ژوند کوي.

۲-د استوگنځي د ستونزو د حل لاره

په لومړی سرکې دولت کولای شي. د موجوده ماسترپلان په تطبیقولو او د ښارجوړونې د هغو نقشواو پلانونو له مخې چې په لاس کې یې لري اقدام وکړي. ځمکې مستحقو خلکو ته ووېشي، ترڅو خلک مجبور نه شي چې بې نقشې او په خپل سر کورونه جوړکړي. دریم داچې عمومي امکانات خلکوته برابر کړي د مثال په توگه: کله چې ځمکه د جوړولو لپاره خلکو ته ورکړل شوه او کورونه یې جوړکړل، نو دولت باید د هغو سرکونه او کوڅې په پاخه ډول جوړ کړي. د صحي اوبو نلونه کورونوته وغځوي. د نلدوانی سیستم یې فعال او د فضله موادو د دفعې سیستم یې جوړشي.

څرنگه چې په تېرو لسیزو کې په هېواد کې جگړې دوام درلود او ډېرې و دانۍ یې ویجاړې کړې، د خلکو کورونه اوښارونه ویجاړ شول او خلک بې کوره شول. په دې ورستیو کلونوکې د دولت د پاملرنې، هڅو، پلانونو او طرحو درلودلو سره سره بیاهم د هغو ستونزو له امله چې موجودې وې تراوسه دا خورا مهم ټولنیز ستونزه نه دی حل شوی.

په هر صورت د استوگنځي ستونزه د خلکو یوه جدي ستونزه ده. دا هیله موجوده ده چې د هغو پلانونو او طریقو په تطبیق سره چې دولت یې په لاس کې لري، د خلکو په مرسته دا ستونزه حل شي.

۳- د تعمیراتي موادو قیمتي

تعمیراتي مواد له ګاونډیو هېوادونو څخه زموږ هېواد ته رالېږدول کېږي، څرنګه چې په وروستیو کلونوکې زموږ داخلي تولیداتو ته په زیاته پیمانه زیان رسیدلی دی او تر اوسه لازمې بیاجوړونې نه دي شوې، تعمیراتي وارداتي مواد د نا امنۍ، د مواصلاتې لارو د خرابوالي په نسبت ډیر ګران دي. په داسې حال کې چې زموږ خلک د اقتصادي ستونزو له امله د دې موادو د لوړې بیې له امله د اخیستلو توان نه لري. سربیره پردې په ښارونو اوکلیوالي سیمو کې هم زیات خلک کورونه نه لري. هغه څوک چې ځمکه نه لري په طبیعي ډول له کور څخه هم بې برخې دي. کلیوالي کورونه هم له صحي امکاناتو څخه برخمن نه دي او یوازې د ګرمۍ اوسړو مخنیوی کوي، نو ځکه د کور مشکل یوازې په ښارکې، نه بلکې په کلیوالي سیمو کې هم دا ستونزه موجوده ده.

اوس باید څه وکړو؟

د دې مشکل دحل اوټولو هېواد والو ته د استوګنځي د تأمین په موخه، هم دولت او هم خلک باید هلې ځلې وکړي. هغه کارونه چې دولت یې باید سرته و رسوي عبارت دي له:

۱- **د هیواد ټولوښاروته د ماسترپلان جوړول**: دولت دې د ښارونو نقشې جوړې کړي ترڅو خلک وکړای شي چې په مناسب قیمت ځمکه واخلي او د کورونو جوړولو ته بډې ووهي.

۲- **د عمومي خدمتونو وړاندې کول**: دولت باید د ټولو ښارونو په ځانګړي ډول د استوګنې د کورونو لپاره عمومي خدمتونه، لکه: اوبه، دفضله موادو د دفعې سیستم،برېښنا، تیلیفون، سړک او پخې کوڅې جوړې کړي.

۳- **د استوګنې د بلاکونو جوړول**: یو ډیرمهم کارچې د دولت په مخکې پروت دی هغه دادی چې دولت ارزانه کورونه، خو په ټولو وسایلو سمبال کورونه جوړکړي او خلکو ته یې ورکړي. د ارزانه کورونو د جوړولو ډیره ښه لاره د استوګنې د بلاکونو جوړول دي. بلاکونه که په ښه طرحه او نقشه جوړشي. ډیروخلکو ته به په لږه فضا کې هوسا ژوند وربه برخه شي.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- زموږ په هېواد کې دکورونو دکمښت مهم لاملونه وښایاست؟

۲- ولې زموږ هېواد والو مهاجرت وکړ؟

۳- د دې لپاره چې خلك په خپل سر کورونه جوړ نه کړي، دولت باید کوم کارونه سرته ورسوي؟

٤- دولت او د کور جوړونې کمپنۍ د هېوادوالو د کورونو د کمښت په خاطر کوم کارونه باید سرته ورسوي چې زموږ خلك د کورونو(اپارتما نونو) خاوندان شي؟

۵- د کورونو د کمښت په هکله ستاسې وړاندیز څه دی، ویې لیکئ.

کورنۍ دنده

د مور او پلار په مشوره او مرستې سره د استوګنځي په اړه ټولنیزې ستونزې په څو کرښو کې ولیکئ.

زمونږ ټولنيزې ستونزې: روغتيا

خبرې پرې وکړئ

روغتيا او سلامتي د لوی خدای (جَلَّ جَلاَلُه) لوی نعمت دی. لاندې پوښتنې په غور ولولئ او د هغو په اړه خبرې وکړئ.

۱- ولې روغتيا او سلامتي مورږته ارزښت لري؟

۲- که روغتيا موله لاسه ورکړه له کومو ستونزو سره به مخ شو؟

۳- بايدڅه وکړو چې جوړ پاتې شو او ناروغ نه شو؟

ناروغي د بشر د ډېرو لويو دښمنانو څخه ده. او تاسې د عمر په اوږدوکې په عادي او سختو ناروغيو اخته شوي ياست او په پای کې زياتره د ناروغيو له امله خپل ژوند له لاسه ورکوو. سربېره پر دې کله هم ساري ناروغۍ په انسانانو حمله کوي او ډېرزيات شمېر خلك له منځه وړي. په پخوا زمانوکې انسانان په ډېرو ناوړو او خطر ناکو ساري ناروغيو باندې اخته کېدل او زيات شمېر خلك يې له منځه وړل اوکله هم د وبا او طاعون په واسطه ډېر خلك له منځه تللي دي.

هغه زيانونه چې انسان ته له ناروغيو څخه پيداکيږي عبارت دي له:

۱- درد او ربړ،

۲- د انسان دګټور فعاليت مخنيوی،

۳- هغه پيسې چې انسان يې د تداوی لپاره لګوي.

٤- د انسان مړينه.

۵- د نفوسو کمښت: څرنګه چې مخکې ورته اشاره وشوه، په هغه صورت کې چې ناروغي

ساري وي او انسان ونه شي کړای چې له هغه نه مخنيوی وکړي، ناروغي کولای شي د يوې سيمې په انساني نفوس کې کمښت راولي او يا يې بيخي له منځه يوسي.

سره له دې چې ناروغي په بشپړ ډول له منځه نه ځي، خو په نننۍ نړۍ کې ډيرې ناروغۍ د مخنيوی او درملنې وړدي، څرنګه چې رسول ﷺ فرمايلي دي: (خدای جَلَّ جَلاَلُه ناروغي نه ده پيدا کړې، خو هغه ته يې درمل هم پيدا کړي.) نو له درملو نه استفاده وکړئ. هغه ناروغۍ چې هره ورځ يې په زرګونو وګړي په لنډه موده کې له منځه وړل په آسانۍ سره د درملنې وړده، نو ځکه نن ورځ موږ ته د مسئله مهمه ده چې لومړی بايد د خپل ژوند شرايط داسې جوړ کړو چې په ناروغيو اخته نه شو. دويم دا چې کله ناروغه کېږو، بايد وکولای شو خپل ځان تداوي کړو چې د علاج وړ ناروغيو له امله له منځه لاړ نه شو.

خوار ځواکي(سؤتغذي)

د انسان د روغتيا لومړنی شرط دادی چې ښه او پاک خوراک او کامله غذا ولري. په هغه صورت کې چې انسان په بشپړه توګه تغذيه نه شي، بدن يې په طبيعي ډول وده نه کوي او په پايله کې د نا روغيو په وړاندې خپل مقاومت له لا سه ورکوي اوبدن يې په خوار ځواکۍ اخته کېږي.

له غير صحي خوړو څخه استفا ده کول

د انسان خواړه بايد صحي وي. که انسان له غير صحي خوړو څخه ګټه واخلي له بېلابېلو ناروغيو سره مخامخ کيږي. زموږ په هېواد کې د ساتلو د وسايلو د کموالي له امله خواړه مخکې تردې چې خلکو ته ورسيږي، فاسد او خرابيږي. خراب او فاسد خوراکي شيان د خلکو د راز، راز ناروغيو سبب ګرځي. سربېره پردې دا خواړه د روغتيا وزارت لخوا په کمه اندازه ترڅارنې لاندې نيول کيږي. رستورانونه او هوټلونه روغتيايي اصولو ته سمه پاملرنه نه کوي.

چاپېريال او ککړه هوا

پاک چاپېريال او پاکه هوا د ژوندانه يوبل مهم شرط دى. په ښارونو کې د ډېر شمېر هغو نقليه وسايطو فعاليت چې دود توليدوي. له بې کيفيته تېلو څخه استفاده کول او په لسګونونور عوامل د هوا د ککړېدو لامل ګرځي چې د لويانو ،ځوانانو او د ماشومانو په روغتيا او سلامتۍ نا وړه اغيزه کوي او هېواد وال په ډول، ډول ناروغيو اخته کوي. څرنګه چې ټولنه د ښارونو په پرمختيا اوکورنۍ د ماشومانو په وده کې رول لري، همدارنګه د ژوند چاپېريال هم د ماشومانو په وده کې رول لري.

په افغانستان کې د مړينې جګه کچه تر پنځه کلنۍ پورې په ماشومانو کې ليدل شوې ده. زياتره دا ماشومان د ساري ناروغيو او همدارنګه د سا تنګۍ د ناروغيو له امله او د خوار ځواکۍ، ملاريا او شري له امله له منځه ځي. نس ناستی د هغو ککړو اوبو له استعمال او څښلو څخه منځ ته راځي چې د ژوند په چاپېريال کې وجود لري او تنفسي ناروغي د هوا له ککړ تيا څخه منځ ته راځي چې د ماشومانو د مړينې لامل ګرځي.

د ملاريا د خپرېدو لامل ولاړې او ورستې اوبه دي چې د ملاريا غوماشې په واسطه انسان ته انتقالېږي. لنډه داچې د ټولو ساري ناروغيو منبع د ژوندککړ چاپېريال دی.

نو لازمه ده چې دولت او خلک د ژوند د پاک او روغ چاپېريال په ساتنه کې پاملرنه وکړي او د چاپېريال د روغتيا او د هوا د ککړتيا مسألې ته د خپلو چارو د سرته رسولو په لومړي سرکې ځای ورکړي.

د روغتيايي او درملنې د امکاناتو کموالی

له هغو ستونزو سره سره چې د روغتيا په برخه کې يې لرو، معياري کلينيکونه او روغتونونه هم په افغانستان کې ډېر لږ لرو.که ټول امکانات موجود وي، نو بيا متخصص ډاکتران کم لرو. له همدې کبله ده چې په کال کې په زرګونو خلک د درملنې لپاره بهرنيو هېوادونو ته ځي.

د افغانستان د اسلامي جمهوريت د اساسي قانون د۵۲ مادې مطابق ((**دولت مکلف دی چې د قانون له احکامو سره سم ټولو اتباعو ته د ناروغيو د درملنې وسايل او روغتيايي آسانتياوې په وړيا توګه برابرې کړي**)).

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

١- د ځینو ساري ناروغیو نوم واخلئ.

٢- له نا روغیو څخه کوم زیانونه انسان ته رسېږي؟

٣- څنګه کولای شو چې د ناروغیو په وړاندې ځان وقایه کړو؟

٤- خوار ځواکي څه شی ده؟

٥- له غیر صحي خوړو څخه ګټه اخیستل د انسان په بدن باندې څه اغیزه کوي؟

کورنۍ دنده

ککړه هوا د انسان په بدن باندې څه اغېزه لري؟په دې اړه څو کرښې ولیکئ.

زموږ ټولنیزې ستونزې د نشه يي توکو قا چا ق

خبرې اترې پرې وکړئ

ځينې وګړي خپله او د نورو روغتيا د نشه يي توکو په توليد او قاچاق کولو له خطر سره مخامخ کوي.

ستاسې په فکر

۱- د نشه يي توکو استعمال زموږ لپاره کوم زيانونه لري؟

۲- آيا نشه يي توکي زموږ د هېواد لپاره يوه لويه ستونزه ده؟ څه ډول؟

۳- د نشه يي توکو توليد، استعمال او قاچاق څرنګه فردي او ټولنيزې پايلې لري؟

۴- څه ډول کولای شو چې دا ستونزه له منځه يوسو؟

نن ورځ نشه يي توکي زموږ د هېواد، سيمې او نړۍ له مهمو ستونزو څخه شمېرل کېږي. د جګړې په بحراني کلونو کې بېلابېلو ډلو په افغانستان کې د خپل فعاليت زمينه مساعده وليده او په لرو پرتو سيمو کې يې د دولت د نه کنټرول په وجه ، په خپل ناوړه فعاليت لاس پورې کړ. ځينو ډلو او د مخدره موادو د قاچاق برانو په طرفدارۍ خلك د اپينو(ترياك) کرلو ته وهڅول چې له دې امله زموږ ګران هېواد نن ورځ په نړۍ کې د مخدره موادو په ستر توليدونکي هېواد بدل شوی دی. په افغانستان کې د مخدره موادو توليد نړيوال مافيا په مرسته ترسره کېږي او دوی هغه حاصلات چې په افغانستان کې ترلاسه کوي اروپايي او امريکايي هېوادونو ته يې قاچاق کوي.

مخدره مواد هغو موادو ته وېل کېږي چې استعمال يې د انسان شعور له اختلال سره مخ کوي اپين يا ترياک ډېر خطرناک مخدره مواد دي چې له دې موادو څخه لا خطرناک مواد لکه هروئين جوړېږي، د مخدره موادو کښت او قاچاق زموږ دولت او ملت ته ډېرې ستونزې رامنځ ته کړې دي چې مهمې برخې يې دادي.

د گټورو محصولاتو له کرلو څخه مخنيوی

د اپينو د کرنې لومړنی زيان چې د هغې په کرلو بزگران له گټورو محصولاتو څخه چې ټولنه ورته اړتيا لري، وروسته پاتې کېږي.

ډېرگټور محصولات و جود لري چې بزگران کولای شي د هغو په کرلو ښه گټه ترلاسه کړي او هم خپلو خلکو او ټولنې ته خدمت وکړي. خو د غنمو، اوربشو، لوبيا، پنبې او داسې نورو پرځای خپلې شتمنې ځمکې او د کارکولو ځواک د داسې محصولاتو کښت ته ځانگړې کوي چې د نورو ژوند له خطر سره مخامخ کوي.

روږدي کېدل يا اعتياد

کله چې اپين او نورمخدره توکي په هېواد کې وکرل شي او په ارزانه بيه د خلکو لاس ته ورشي، نوي ځوانان د هغو استعمالولو ته مخه کوي او معتاد کېږي.

په دې ډول موادو اعتياد انسان ناروغه کړي او هغه د گټورکار او فعاليت څخه پاتې او سرغړو نو اوجرم کولو ته يې اړ باسي، کله چې په يوه هېواد کې د مخدره توکو د روږدي کسانو شمېر زيات شي، نو د کورنيو، خلکو او دولت د ستونزو سبب گرځي.

د اداري فساد زياتوالی

ځرنګه چې د مخدره توکو قاچاق منع دی، قاچاقچيان هڅه کوي ځينې دولتي مسئوولين (په ځانګړې ډول د پوليسو په ادارو او محکموکې) په بيه واخلي او خپلو فعاليتونو ته لاره هواره او آسانه کړي. دوی کله کله ځينې لوړ پوړي دولتي چارواکي د پيسو په بدل کې له ځان سره ملګري کوي، ترڅو د دوی له نفوذ څخه ګټه واخلي، نو له همدې امله اداري فساد پراخيږي او د هغه د کموالی لپاره هڅې له ناکامۍ سره مخ کېږي، ځکه چې د دولت په د ننه کې ځينې کړۍ د اداري فساد له پراخېدو څخه ملاترکوي.

نا امني او تاو تريخوالی

کله چې دولت کوښښ کوي چې د مخدره موادو د قاچاق مخه ونيسي. قاچاق کوونکي له خپلو ټولو امکاناتو څخه په ګټه اخيستلوسره هڅه کوي چې د دولت د تدابيرو په وړاندې و درېږي او خپل فعاليت ته دوام ورکړي. د دوی يوه لاره د دولت د هڅو په وړاندې اداري فساد ته شدت ورکول دي چې په دې هکله وړاندې توضيح ورکړل شوه. بله لاره د نا امنۍ رامنځ ته کول او له تاوتريخوالي څخه ګټه اخيستل دي.

ځرنګه چې قاچاق کوونکي له دې لارې زياتې پيسې لاسته راوړي، نو په ډيرو عصري وسلو سمبال دي.د شرايطو د برابرېدو په صورت کې له هغو څخه د خلکو او دولت په مقابل کې ورڅخه کار اخلي، نو ځکه نشه يي مواد له نا امنۍ او ترهګرۍ سره نژدې اړيکې لري.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- نشه يي توکي څه شی دي؟

۲- د نشه يي توکو زيانونه بيان کړئ.

۳- د ترياکو په کرلو سره زموږ بزګران له کومو کرنيزو محصولاتو څخه بې برخې کيږي؟

۴- د نا امنۍ او تاوتريخوالي په اړه يو څو کرښې وليکئ.

۵- اعتياد او روږدي کيدل څه شی دی، په دې هکله يو څو کرښې وليکئ.

کورنۍ دنده

د نشه يي توکو د له منځه وړلو په اړه خپل وړانديز په څوکرښو کې وليکئ.

زموږ ټولنیزې ستونزې، نا امني او تر هګري

خبرې اترې پرې وکړئ

لاندې پوښتنې په غور ولولئ اوځواب ووایئ.

۱- هغه ستونزې چې زموږ خلک یې زغمي، نومونه یې واخلئ؟

۲- کوم لاملونه د نا امنۍ سبب ګرځي؟

۳- ددې لپاره چې با امنه ټولنه ولرو، کوم کارونه باید سرته ورسو؟

موږ په ټولنه کې هرډول اقتصادي، سیاسي، فرهنګي او ټولنیزو فعالیتونو ته اړتیا لرو. دا فعالیتونه هغه وخت امکان لري چې په هېواد کې پوره امنیت وجود ولري، که د کار لپاره پوره امنیت شتون ونه لري، وګړي، سازمانونه او نور له عادي کار او فعالیت څخه پاتې کیږي.

له هرڅه مخکې باید د امنیت مفهوم شرحه کړو. امنیت په ټولنه کې هغې وضعې ته وایي چې خلک د ډاډ اوآرامۍ احساس وکړي او د هېچا او هېڅ سازمان له خوا ورته ګواښ مو جود نه وي. د بیلګې په توګه: که څوک یو کار کوي او د هغه کار له هېڅ ګواښ سره مخامخ نه وي، نو ویلای شو چې هغه د کار کولو امنیت لري. او یا که خلک پرته له ویرې او ګواښ څخه په خپل ژوند او چارو بوخت وي او د خپل ژوند او مال په اړه له چا څخه وېره ونه لري، نو هغوی له ځاني او مالي امنیت

ځخه برخمن د ي. له دې معلومیږي چې امنیت ډولونه لري چې ډېرمهم یې عبارت دي له: رواني ، اقتصادي، سیاسي، ټولنیزاو ځاني امنیت ځخه. په عمومي ډول ویلای شو چې امنیت په دوو برخو رواني او فزیکي امنیت وېشل شوی دی.

رواني امنیت هغه وخت حاصلیږي چې په هېواد کې بشپړ امنیت شتون ولري او فزیکي امنیت د امنیت ډېرکم حد دی، که فزیکي امنیت شتون ونه لري د خلکو ژوند ته خطر پېښیږي. په دې صورت کې به رواني امینت هم شتون ونه لري.

د نا امنۍ لاملونه

نا امني هغه وخت را منځ ته کیږي چې ټولنیز قواعد او رسمي قوانین د ځینو دلایلو له امله خپل اخلاقي او پرگنیز ملاتړ له لاسه ورکړي، چې یو شمېر له دې فرصت ځخه ناوړه گټه پورته کوي او د خلکو ځان اومال له منځه وړل خپله موخه گرځوي. نا امني ډېر لاملونه لري چې مهم لاملونه یې په لاندې ډول دي: جنگ (داخلی یا بهرنۍ جگړې) ترهگري، د مخدره موادو قاچاق او وسله والې غلاوې، سیاسي ایدیولوژیکي اختلافات او فرکسیون بازي. اوس زموږ په هېواد کې د نا امنیو مهم لامل ویره اچونه ده چې په دې لوست کې به په لنډه توگه پرې رڼا واچو.

ترهگري (ویره اچونه)

هرسازمان ورکړ شوی فعالیت چې د خلکو د ډار، وېرې او نا آرامۍ سبب شي او سیاسي موخې ولري ترهگري یا (ویره اچونه) بلل کیږي. د دې تعریف له مخې هغه نظامي فعالیتونه او ډله ییز تبلیغات چې غواړي له دې لارې په دولت باندې فشار راوړي او خپلو سیاسي موخو ته ورسیږي، ترهگري بلل کیږي. زموږ خلک له ډېرو کلونو را هیسې د سیمه ییز او نړیوال ترهگرۍ قرباني شوي دي. ترهگري زموږ د هېواد د نا امنۍ لپاره ډېرې بدې پایلې لري چې ځینې یې دادي:

د خلکو وژنې

ترهگر خپلو موخو ته د رسېدو لپاره حاضردی چې بېگناه خلك ووژني.

د هېواد وېجاړول او خرابول

نا امني د خلکو او د بېلابېلو دولتي او خصوصي مؤسسو د ترېلو اوسقوط لامل گرځي. ترهگري عمليات لکه ځنگه چې د خلکو ځان ته گوابن دی، همدارنگه دولتي او خصوصي مالونو او ودانيو ته هم تاوان رسوي. او هره ورځ د دې پرځای چې هېواد مو آباد شي، ورانيږي.

د وخت ضايع کېدل

وخت د انسان لپاره ډېرمهم دی او بايد هغه له لاسه ور نه کړو. نن ورځ هېوادونه په کم وخت کې په ډېرو لويو پرمختگونو لاس برى پيداکړي. په داسې حال کې چې زموږ خلك د نا امنيو په دليل او د ترهگرو فعاليتونو له امله له موجوده ثروت سر بېره خپل کلونه کلونه وخت بې له دې چې کوم پرمختگ وکړو له لاسه ورکوو. اوس د دولت او ملت دنده ده چې په ټول وس او توان سره هڅه وکړي چې د کار او فعاليت لپاره امنيت ټينگ کړي.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- د کار امنیت څه معنا لري؟

۲- ترهګري څه شی ده؟

۳- په هېواد کې د نا امنۍ لا ملونه کوم دي؟

۴- ترهګري فعالیتونه هېواد ته څه پایلې لري؟

کورنۍ دنده

هغه ستونزې چې زموږ هېوادوال یې د نا امنۍ له پلوه زغمي، کومې دي؟

په دې اړه ځو کرښې ولیکئ او بیایې په ټولګي کې ولولئ.

زموږ ټولنیزې ستونزې: نا چاودلي توکي

خبرې اترې پرې وکړئ

زموږ په ګران هېواد کې کلونه کلونه جګړه روانه وه. هرې ډلې د خپلو قوتونو د ساتلو لپاره ماینونه ښخ کړي وو.

اوس هم د څو کلونو راهیسې زموږ په ځینو سیمو کې یو زیات شمېر ناچاودلي ماینونه او نورتوکي په ځای پاتې دي چې د خلکوژوند تهدیدوي. ستاسي له نظره:

١- آیا تاسي تراوسه پورې ناچاودي ماینونه او یا نور توکي لیدلي دي؟

٢- که چېرې له ماین سره مخامخ شئ څه کار کوئ؟

٣- د ماینونود مخنیوي لپاره کوم کارونه باید وکړو؟

هغه هېوادونه چې د جګړو له مرحلې څخه تېرشي، ترجګړې وروسته ډېر کلونه بیاهم د جګړې ستونزې ګالي. له ډېرو مهمو ستونزو څخه یوه یې د ماینونو او نا چاودو توکو پاتې شونې دي چې په کال کې د یو زیات شمېر هېواد والو د مړینې سبب ګرځي. په دې څو کلونو کې د ماینونو او ناچاودو توکو د ټولولو لپاره زیات فعالیتونه تر سره شویدي. په خواشینې سره باید ووایو چې زموږ یو زیات شمېر هېوادوالو له همدې امله خپل ژوند له لاسه ورکړی دی. له دې هڅو سره سره بیاهم زیات شمېر ناچاودي توکي لا تر اوسه پورې تر خاورو لاندې دي چې زموږ د هېوادوالو ژوند له خطر سره مخامخ کوي.

اوس باید څه وکړو چې د ماینونو له خطر څخه وژغورل شو؟

په دې برخه کې باید ډېرکارونه سرته ورسوو چې مهم یې دا دي؟

• یو اساسي کار دا دی چې د دولت او د ماین پاکۍ دفتر باید هلې ځلې وکړي چې ډېر ژر ماینونه او

نور ناچاودي توکي له منځه يوسي او د هغې له احتمالي خطر څخه خلک وژغوري.

• بل ډېرمهم کار دادی چې د ماین پاکی مسؤولین باید خلک د ماینونو په ځانګړتیاوو و پوهوي او دا هم ور زده کړي چې له دې توکوسره څه ډول چلندوکړي. هغه خلک چې د ماینونوپه سیموکې ژوندکوي، باید ماینونه وپیژني، د هغوی په خطرونوو پوهېږي او له هغو سره د چلند زده کړه وکړي.

چې خپل ځان د ماینونو له خطر څخه څنګه وساتي؟

د ماین پاکی مؤسسې چې په ملګروملتونو پورې تړلي مؤسسې دي، په دې برخه کې يې زيات کارونه او فعاليتونه سرته رسولي دي او ځينې لاربښوونې يې د تبليغاتوله لارې ترسره کړي دي چې ټولو خلکو د ارزښت وړدي.

بحث وکړئ

ناچاودي توکي څه شی دي؟

پلاستيکي، د لرګيو او اوسپنيزه نا پېژندل شويو توکو ته لاس مه وروړئ، کیدای شي چې ناچاودي توکي او یا یو ډول ماین وي. هغه چاودېدونکي توکي چې چاودېدلي نه وي، د نا چاودو توکو په نامه يادېږي. ناچاودي توکي عبارت دي له: راکټ، نارنجک، بمونه او داسې نور. ناچاودو توکي له فلزاتو، لرګيو او پلاستيک څخه جوړ شوي دي او د اقليم له بدلون سره خپل رنګ ته بدلون ورکوي او کوم مهمات چې له فلز څخه جوړ شوې دي زنګ يې وهي او پېژندنه يې ډېره مشکله وي. په دې توګه په هغو سيمو کې چې دا توکي نه پېژنو، بايد د سيمې مشرانو او يا د ماين پاکی دفتر ته خبر ورکړو، ترڅو هغه له منځه يوسي. زياتره نا چاودي توکي د ځمکې پرمخ په بېلابېلو بڼو پراته وي او د هغوی له خطرونو څخه مخنيوی ډېرآسانه دی. په داسې حال کې چې ماينو نه زياتره د ځمکې لاندې ښخ وي او له هغو د خطرونو څخه مخنيوی ستونزمن کار دی، خو نا چاودي مهمات کولای شي د ماينونو په پرتله د انسانانو او حيواناتو د ټپي کېدو او د ډېرو تلفاتو لامل شي. (د حب الو طن من الايمان) د مقولې په بنسټ، وطن د هېواد په هر وګړي حق لري.هېواد د مور په شان دی، څرنګه چې په اولاد خپل مور او پلار ګران وي، نو د ټولنې په خلکو هم بايد خپل هېوادګران وي. په داسې حال کې چې د ناچاودو توکو او ماينونو خطر هېواد ته يو ګواښ دی، نو د هېواد ټولو خلکو ته پکارده چې ماينو نه ښخ نه کړي او همدارنګه کله چې نا چاودي توکي ووينې هغو ته لاس ورنه وړي، بلکې د ماين پاکی ادارې ته خبر ورکړي او خپله ايماني او وطني دنده سرته ورسوي.

د لوست تکرار

- ....
- ....

پوښتنې

۱- نا چاودي توکي څه شي ته وايي؟

۲- ولې ښخ شوي ماینونه اونا چاودلي مهمات دځمکې پرمخ پاتې دي؟

۳- ماینونه او نا چاودي مهمات څه خطر لري؟

۴- کله چې له ماینونو سره مخامخ شئ څه کار به سرته ورسوئ؟

۵- څنګه کولای شو چې د نا چاودو مهماتو او ماینونوله شر څخه په امن کې پاتې شو؟

کورنۍ دنده

دا چې څنګه کولای شو د ماینونو او نا چاودو توکو له خطر څخه په امان کې پاتې شو، په دې اړه څوکرښې ولیکئ.

د پنځم څپرکي لنډيز

- **انسانانو ډېره موده د ځمکې پر مخ ژوند وکړ، خو په لوست او لیک نه پوهېدل. په هغه وخت کې د تېر نسل تجربې به په شفاهي او عملي توګه له یوه نسل څخه بل نسل ته انتقالیدلې.**
- **نیستي(غریبي)، د ژوند د لومړنیو اړتیاوو دنه لرلو په معنا ده چې انسان هغه ته اړتیا لري. نیستي داسې غمیزه ده چې د تاریخ په اوږدوکې یې وګړو ته ربړونه ور په برخه کړې دي.**
- **هغه ټولنه هو ساینې او شتمنۍ ته لاس رسی پیدا کوي چې وګړي یې د خپل توان او وړتیا په کچه د ټولنې له امکاناتو او منابعو څخه ګټه لاس ته راوړي.**
- **له ډېرو پرمختګونو سره سره چې بشر لاس ته راوړي، خو د استوګن ځای ستونزه لا هم د بشر له ډېرو مهمو ستونزو څخه شمېرل کېږي.**
- **ناروغي تل د وګړو د ښمنه ګڼل کېږي. د ژوند په اوږدو کې موږ هریو په ساده اوسختو ناروغیو باندې اخته کېږو او په پای کې د همدې ناروغۍ له امله ژوند له لاسه ورکوو.**
- **د انسان د سلامتیا لومړنی شرط ښه او مناسب خواړه دي.**

موږ په ټولنه کې په مختلفو اقتصادي، سیاسي، فرهنګي او ټولنیزو فعالیتونو بوخت یو. دا فعالیتونه هغه وخت ممکن دي چې بشپړ امنیت وي.